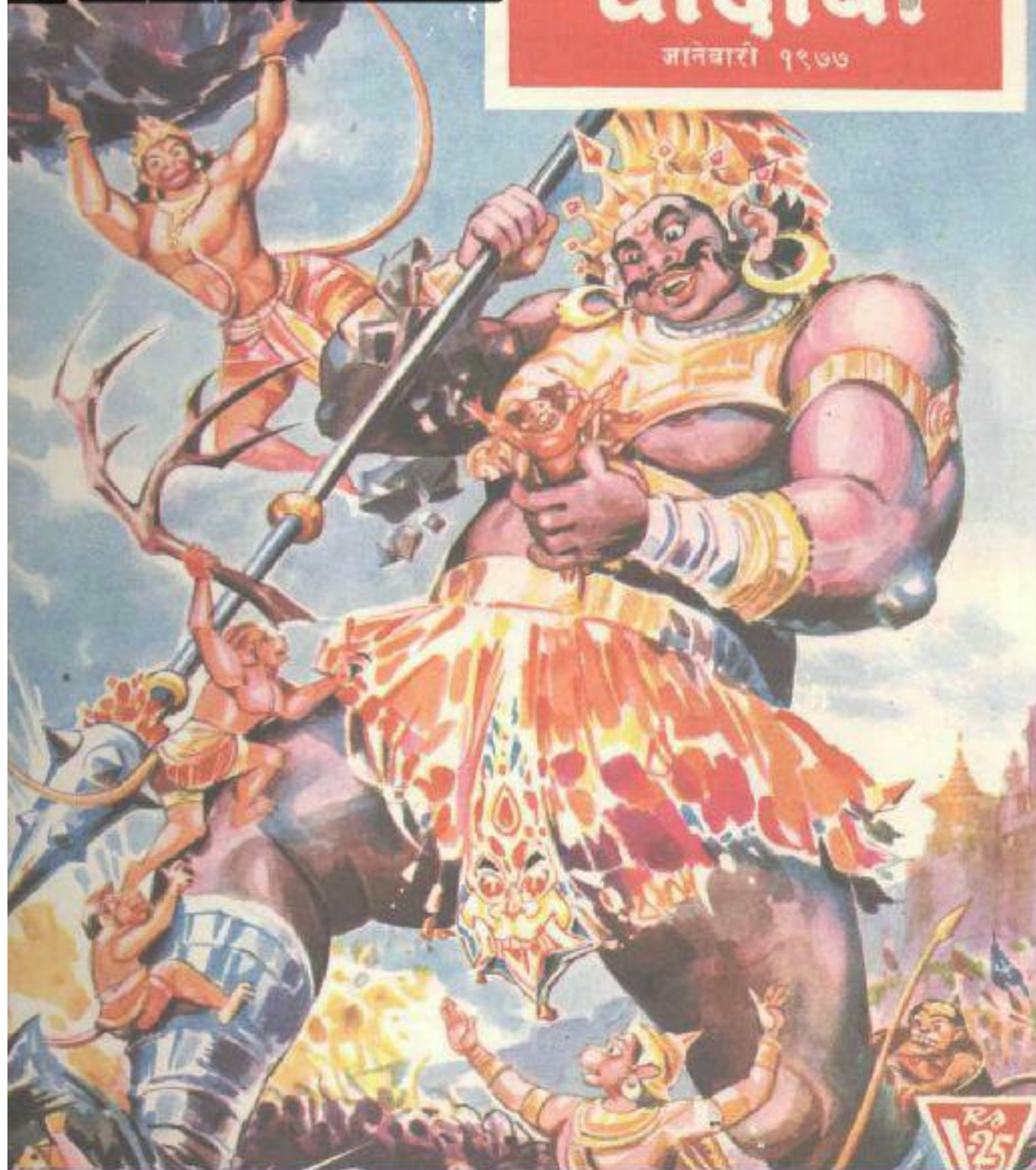
चांदोबा

जानेवारी १९७७

अमरवाणी

अर्थेभ्यो हि विवृद्धेभ्यः,
संवृत्तेभ्य स्तत स्ततः
क्रिया स्सर्वाः प्रवर्तन्ते
पर्वतेभ्य इवापगाः ॥ १ ॥

[ज्याप्रमाणे नद्यांचा उगम पर्वतातून होतो त्याप्रमाणे धर्मकार्यांची उत्पत्ति धनापासून होते.]

अर्थेन हि वियुक्तस्य
पुरुष स्याल्पतेजसः,
व्युच्छिद्यन्ते क्रिया स्सर्वा
ग्रीष्मे कुसरितो यथा ॥ २ ॥

[ज्याप्रमाणे लहान नद्या उन्हाळ्यात अटतात त्याप्रमाणे निर्धन माणसाची तेजस्विता कमी होऊन त्याचे प्रयत्न फुकट जातात.]

सोय मर्थम् परित्यज्य
सुखकाम स्सुखेदितः
पाप मारभते कर्तुम्
ततो दोष प्रवर्तते ॥ ३ ॥

[सुखाने राहण्याची संवय झाली असल्याकारणाने धनहीन झाल्यावर माणूस अधर्माकडे वळतो. (धर्मविरुद्ध कामे करू लागतो.)]

मित्रलाभ

[४१]

हिरण्यक (उंदीर) मंथरकला दैवाधीनाची गोष्ट सांगून पुढे म्हणाला–"बृहस्पती चूणाकर्णला म्हणाला–'मित्रा, त्याचे सर्वस्व तो घालवून बसला आहे, म्हणून तो शक्तिहीन दुर्बल झाला असतां तू निश्चितपणे झोपायला काहीच हरकत नाही.'

"ते ऐकून माझे हातपायच गळले. कारण तो म्हणाला ते खरे होते! स्वतःचे घर व वैभव घालवून बसल्यावर कोणीही दुर्बल होऊन जातो. मला पूर्वीसारखे त्या घरात पोटभर खायला मिळण्याची आशा उरली नाही. माझे अनुयायी असंतुष्ट होऊन विचार करू लागले, 'आतां आपल्याला आहार मिळवून देण्याचे सामर्थ्य याच्या अंगात राहले नाही. स्वतःच्या पोटापुरते मिळविणेसुद्धां ज्याला अशक्य त्याच्या आश्रयाला राहाण्यात काहीच अर्थ नाही."

त्यानंतर मी ती जागा सोडून दूर कोठे तरी जाण्याचे मनाशी ठरविले. कारण त्यापुढे त्या जागी आपल्याला पहिल्यासारखा आदर मिळणार नाही किंवा आपली मान प्रतिष्ठा राहणार नाही. म्हणून मी आपले जुने घर सोडून एका जंगलात येऊन राहू लागलो. तेथे एका जाळ्यात सांपडलेला चित्रग्रीव आपल्या अनुयायांसह माझ्याकडे आला. त्याला मी जाळ्यातून कसे सोडविले हे तू पहिल्यानेंच ऐकले आहेस. त्यानंतर लधुपतनकशी माझी ओळख झाली व मैत्रीपण झाली. त्यानेच मला इकडे यायला सुचविले. म्हणून मी त्याच्याबरोबर तुझ्या भेटीला आलो."

मंथरक हिरण्यकाची ती गोष्ट ऐकून त्याचे सांत्वन करून म्हणाला–"तू काळजी करू नकोस. सोमिलक नांवाच्या कोष्टयाने

आपल्या दुर्दैवाला तोंड देऊन शेवटी त्यावर जय मिळविला. तू देखील यशस्वी होशील."

"सोमिलक कोष्टयाची गोष्ट ऐकू दे तरी!" लघुपतनक म्हणाला. मंथरक सांगू लागला.

कोष्टयाची गोष्ट

सोमिलक एक हुशार कोष्टी होता. तो रंगारंगाचे कपडे व लुगडी वगैरे विणीत असे. त्याने विणलेले कापड राजेरजवाड्यांकडे वापरण्यालायक असे. इतके उत्तम कापड विणण्यात पटाईत असूनही त्या बिचाऱ्याला पोटभर खायला आणि अंगभरल्यायला मिळेल इतकी मिळकत होत नसे. सामान्य कोष्टी जोडेभरडे कापड विणीत. त्यांची मिळकतदेखील त्यांच्याहून अधिक होत असे आणि त्यांचा संसार सुखाने चाले. ते पाहून तो एकदा आपल्या बायकोला म्हणाला–"काय ग, जाडेभरडे कापड विणणारे विणकरेदेखील खूप पैसा मिळवून चैन करीत आहेत. मी विणण्यात सर्वांहून जास्त पटाईत आणि हुशार समजला जातो. इतकी मेहनत करतो तरी दोन वेळचे पोट भरण्याची मारामार. माझ्यावर हा असा अन्याय या गावात होतो आहे. म्हणून हे गाव सोडून दुसऱ्या गावी जाण्याचा विचार करतो आहे."

तेव्हां त्याची बायको म्हणाली–"हे पहा, मला वाटतं की, तुमचा हा खोटा भ्रम आहे. येथे मिळत नाही ते इतर ठिकाणी मिळेल अशी मनाची समजूत चुकीची आहे. येथेच राहून जे मिळेल तेवढेच भाग्यात आहे असे, समाधान करून घेऊन रहावे."

"होय ग! तू म्हणतेस ते बरोबर आहे. तरी भाग्य कधी आपल्या कामाच्या आड येऊ शकत नाही. जशी एका हाताने टाळी वाजत नाही, तशी प्रयत्नाशिवाय यश मिळत नाही. भाग्यात अन्न असले तरी हाताने उचलून घास तोंडात घालावा लागतो. कर्म करणारावर लक्ष्मीची कृपा असते, प्रत्येक गोष्ट भाग्यावर सोडणारे भितरेच म्हटले पाहिजेत. म्हणून दैवावर अवलंबून न राहता आपल्या शक्तीप्रमाणे प्रयत्न करीत राहाले पाहिजे. यथाशक्ती प्रयत्न करूनही यश लाभले नाहीतर कोणी दोष देणार नाही–'यत्ने कृते यदि न सिद्धति, को अत्र दोषः?' अशी म्हणच आहे. जेथे यत्नाचा अभाव नाही तेथे सिद्धी असते. आपली सर्व कार्ये केल्यानेच यशस्वी होतात, कल्पनेने नाही. झोपलेल्या सिंहाच्या जबड्यात जशी जनावरे स्वतः होऊन पोचत नाहीत तशीच प्रयत्नाविना कोणतीही इच्छा पुरी होत नाही. म्हणून मी गांव सोडून जावे म्हणतो."

त्यानंतर तो कोष्टी वर्द्धमानपुर नावाच्या गावी निघाला. तेथें पोचल्यावर त्याने तीन वर्षे खूप मेहनत करून काम केले. तीनशे सुवर्णमुद्रा जमवून तो एके दिवशी आपल्या गावी परत निघाला. वाटेत एका जंगलातून जावे लागले. संध्याकाळी कोळाख पडू लागल्यावर तो एका वडाच्या झाडावर चढून एका फांदीवर झोपला. झोपल्यावर त्याला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात दोन भयंकर व्यक्ती कावून परस्परांशी वादविवाद करीत होते. एकजण दुसऱ्याला म्हणत होता–"काय रे पुरुषार्था! मी सोमिलकला पोटापुरेसे मिळावे, जास्त मिळू नये या प्रयत्नात होतो. परंतु तू त्याला तीनशे सुवर्णमुद्रां कां जमवू दिल्यास!"

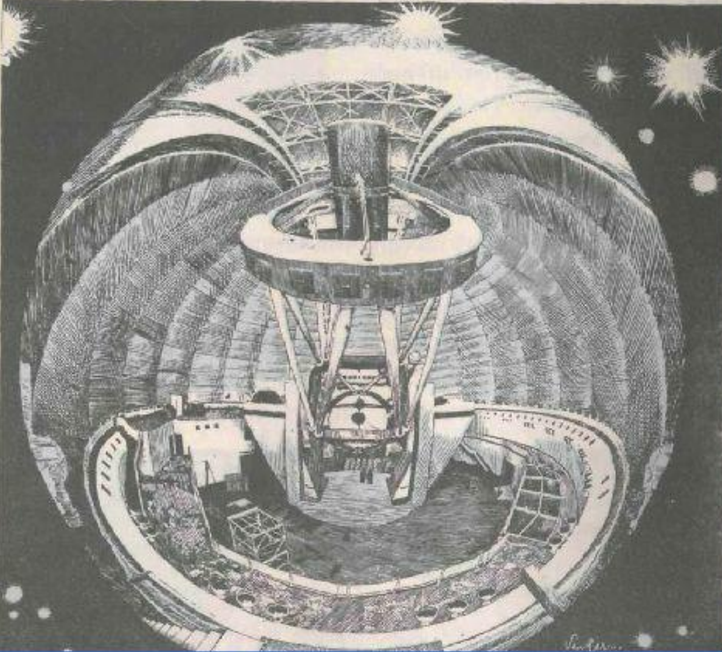
दुसरा पहिल्याला म्हणाला–"भाग्यरेषे! माणसाला त्याच्या प्रयत्नाप्रमाणे यशस्वी करणे तो आपले कर्तव्य मानतो. हे यश त्याच्या भाग्यात नसेल तर ते तू घे!"

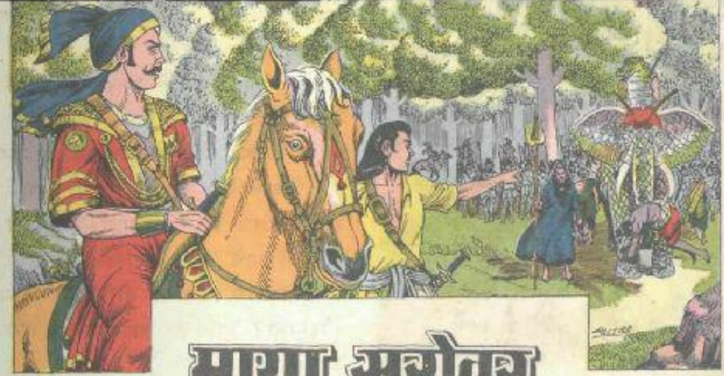
ते ऐकतांच सोमिलकची झोप मोडली. त्याने आपल्या कंबरेची पिशवी चाचपून पाहिली. ती रिकामी होती. आपल्या मेहनतीचे फळ असे अचानक नाहीसे कसे काय झाले? माझी सर्व मेहनत फुकट गेली. माझ्या हातात एक कवडीसुद्धा उरली नाही. अशा स्थितीत बायकोला किंवा मित्रांना जाऊन भेटणे शक्य नाही. असा विचार करून तो वर्द्धमानपुरला परतला आणि खूप काबाडकष्ट करून एका वर्षाच्या आत त्याने पांचशे सुवर्णमुद्रा संपादन केल्या.

१७९. जगातली सर्वात मोठी दुर्बीण

उत्तर कॉकसस् प्रदेशात नवीन तयार केलेल्या 'रिफ्लेक्टिंग टेलिस्कोप' नामक दुर्बिणीच्या काचेचा व्यास सहा मीटर म्हणजे २३६ इंचांचा आहे. (पोलोमार दुर्बिणीच्या कांचेचा व्यास २०० इंचांचा आहे.) या दुर्बिणीचे एकूण वजन ८५० टन आहे. या दुर्बिणीने एक हजार कोटी प्रकाश वर्षांच्या अंतरावर पाहतां येते. या दुर्बिणीने याच वर्षी काम चालू झाले आहे.

माया सरोवर

[११]

[जयशीलला या गोष्टीची खात्री झाली की कनकाक्ष महाराजांच्या मुलामुलीला पळवून नेणारा मनुष्य मकरकेतू हाच आहे. त्याने, मकरकेतूचे औषधपाणी करवून त्याला राजाकडे नेणे बरोबर होईल, हे ठरविले. परंतु त्याला वाटेत काही पारध्यांनी अडविले. त्याच वेळी दहा घोडेस्वारांनी येऊन सर्वांना चहूबाजूंनी घेरले. पुढे–]

जयशीलला, ते घोडेस्वार कनकाक्ष महाराजांनी पाठविलेले शिपाईच असले पाहिजेत हे. ओळखायला वेळ लागला नाही त्याने आपली तलवार म्यानेत ठेवून म्हटले–"ती पहा, त्या विचित्र हत्तीवर मकराकृतीत बसलेली व्यक्तीच कनकाक्ष महाराजांचा एक बंदी आहे. त्या भयंकर व्यक्तीवर नजर ठेवा, ती व्यक्ती पळून जाईल कदाचित्!"

घोडेस्वारांच्या नायकाने मकरकेतूला व त्याच्या नायकाला लक्षपूर्वक पाहिले व थक्क होऊन' म्हणाला–"हा कोण बरे असावा? कोणी राक्षस आहे की भूत?"

"नाही हो नाईक! त्यांपैकी एकही नाही. कोण आहे, हे नक्की सांगणे देखील शक्य नाही." जयशील म्हणाला.

मध्यंतरी सिद्धसाधकाने पारध्यांच्या मांत्रिकाला जयशीलच्या हातातून सोडवून

दूर नेले आणि धनुष्यबाण घेऊन नेम धरून उभे असलेल्या पारध्यांकडे वळून म्हणाला– "अरे वेडचांनो! हा कालीमातेचा भक्त-बिक्त काही नाही. लबाड ढोंगी आहे. मी महाकालाचा भक्त आहे. मी याला पाहिल्याबरोबर ओळखले. नेम याच्या काळजावर धरा. मी एक, दोन, तीन म्हटल्याबरोबर बाण सोडा."

सिद्धसाधक म्हणाला ते ऐकून पारध्यांना काय करावे सुचेना. ते घाबरून गेले होते. कारण तेथे राजाचे दहा सशस्त्र घोडेस्वार, काळी कफनी घालून लांब दाढीवाला मांत्रिकासारखा दिसणारा सिद्धसाधक, तल-भयंकर हत्तीवर बसलेला एक विचित्र मकराकृती माणूस हे सर्व हजर होते.

पारध्यांपैकी एकाने विचार केला की तेथून पळून जाणेही तितके सोपे नाही. कारण त्यांच्या चारी बाजूला उभे असलेले लोक सशस्त्र घोडेस्वार आहेत. तो आपल्या साथीदारांकडे वळून म्हणाला–"सांगा रे, काय करायचे? या महाकाल भक्ताच्या सांगण्याप्रमाणे आपल्या मांत्रिकावर बाण सोडायचा? नाही तर आपले सर्वांचे मरण निश्चित समज!"

"आपल्या सर्वांचा जीव वांचविण्यासाठी या एकटचाला मरावेच लागेल. काय रे मांत्रिक लबाडा, सोडू का बाण तुझ्यावर?" एका पारध्याने विचारले.

ते ऐकून पारधी मांत्रिकाला समोर मृत्यु उभा असलेला दिसला. तो थरथर कापत जयशीलकडे वळून म्हणाला–"मालक! माझ्या या भोळचांच्या हातून मला वांचवा. बाणांचा मारा तलवारीच्या वारापेक्षा जास्त कठीण आहे!"

"मूर्खा! मरणाराला बाण काय आणि तलवार काय दोन्हीसारखेच! मुकाटचाने जागच्या जागी उभा राहतोस की नाही?" सिद्धसाधकाने धमकावून विचारले.

पारधी तीर सोडणार इतक्यात जय-सिद्धसाधकाला म्हणाला–"साधका! अरे तू हे काय आरंभले आहेस? तू यांना मृत्युदंड द्यायला राजा आहेस का?"

जयशीलचा संतापलेला चेहरा पाहून सिद्धसाधक नरमला आणि म्हणाला–"अरे जयशीला! मी जे म्हणालो ते तुला खरे वाटले का? या सोंगाडचा मांत्रिकाला कायमचा धडा द्यायला मी एक नाटक रचले होते. महाराजांचे घोडेस्वार वेळेवर आले नसते तर या पारध्यांनी आपल्याला किंवा आपण त्यांना ठार केले नसते का?"

ते सर्व नाटक घोडेस्वारांचा नायक इतका वेळ काही बोलल्याशिवाय पहात होता. तो म्हणाला–"जयशील तुम्हीच नाही का? आमचे मंत्री शेजारच्या गावी पडाव टाकून उतरले आहेत. राजधानीत तुम्ही राजकुमार व राजकन्येचे अपहरण करणाऱ्याला पकडल्याची बातमी पोचली होती. म्हणून आम्ही आपल्या शोधार्थंच इकडे आलो आहो."

"नाईक! आपण ठीक वेळेवर आलांत. सिद्धसाधक व मी दोघांनी युवराज व युवराणी अपहरण करणाऱ्याला बंदी केले आहे. विचित्र वाटते आहे ना?" सिद्ध-साधक म्हणाला.

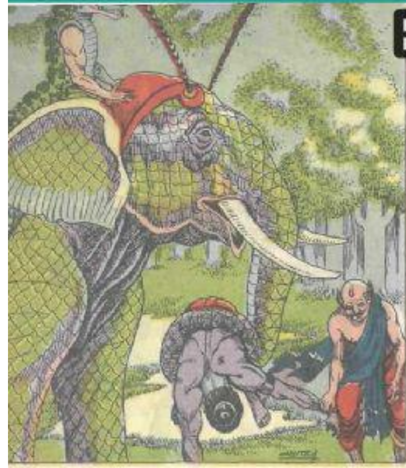
"विचित्र काय म्हणतां? भयंकर आहे

तलवार व बाण दागिन्यासारखे संभाळून ठेवले आहेत. मला हे पाहून आश्चर्य वाटते आहे." घोडेस्वारांचा सरदार म्हणाला.

"मी व चरकाचारी दोघे मिळून आपल्या गावी याला घेऊन जाऊन याचा इलाज करणार आहों. महाराजाचे पंतअमात्य आमच्या गावात उतरले आहेत हे ऐकून आम्हांला फार आनंद होत आहे." हत्तीच्या आडून बाहेर येत नारायण म्हणाला.

जयशीलला तेथे फार वेळ थांबणेबरोबर नाहीसे वाटू लागले. लवकर गावात जाऊन मंत्री धर्ममित्रांच्या कानावर सर्व हकीगत

देखील आवश्यक आहे की, युवराज आणि राजकन्या दोघांचा शोध इतक्या लवकर लागेल असे वाटत नाही. प्रथम मकरकेतू जिवंत राहला पाहिजे. त्याच्याकडूनच युवराज व राजकन्या कोठे आहेत हे कळू शकेल. असा विचार करून मकरकेतूला जयशील म्हणाला—"आतां तुझ्या जिवाला धोका उरला नाही. कनकाक्ष महाराजांनी स्वतः तुझ्या रक्षणार्थ स्वतःच्या मंत्र्याला पाठविले आहे. आवश्यकता भासली तर राजधानीहून राजवैद्यांना बोलावून घेता येईल."

मकरकेतू जोराने कण्हत म्हणाला—"माझ्या बगलेत शिरलेली तलवार आणि [illegible] झाले आहे. तो बाण मारणारा पारधी जलग्रहाच्या सोंडेतच मेला असावा. त्याला दूर फेकून द्यायला सांगू का?"

जयशीलने भीमूच्या तोंडाकडे न्याहाळून पाहिले. त्याला वाटू लागले की, भीतीने त्याचा जीव गेला असावा. त्याच वेळी चरकाचारीने पुढे जाऊन भीमूची नाडी तपासून पाहिली व म्हणाला—"मालक! हा जिवंत आहे हो! याची नाडी मंदमंद चालू आहे."

"परंतु त्याला शुद्धीवर कसे आणावयाचे? याला इतर पारध्यांच्या हातात द्यावे म्हणजे झाले. याला उचलून गावात नेण्याची गरजच काय? उगीच जबाबदारी घ्यायला नको." जयशील म्हणाला.

"जयशीलचे बोलणे पुरे व्हायच्या आतच सिद्धसाधक भीमूच्या कानाजवळ तोंड नेऊन जोराने ओरडला—"भीमू! अरे ए भीमू! ऊठ, झोपायची गरज नाही आता. तू ज्या रानटी कोंबड्याची शिकार केली होतीस तो मंत्रीसाहेबांनी मकरकेतूच्या हातातून काढून घेऊन तुला द्यायला सांगितला आहे. तो घेऊन तुमचा तो पारधी मांत्रिक पळून घेऊन जातो आहे बघ."

त्याचा परिणाम झाला. भीमू दचकल्यासारखा जागा झाला आणि हत्तीच्या सोंडेतून [illegible]-राच्या हातातला भाला घेऊन चारी बाजूला पहात मोठ्याने ओरडू लागला—"भुतांना वश करून घेणारा तो मांत्रिक कोठे गेला? कोठे आहे माझा कोंबडा?"

सिद्धसाधकाने भीमूच्या खांद्यावर हात फिरवीत त्याला सावध केले व म्हणाला—"अरे भीमू! तुला दिसत नाही का वेड्या! पहा, समोर कोण उभा आहे? जरा लक्षपूर्वक पहा पाहू! त्यांच्या समोर उभा तुम्हां लोकांचा मांत्रिकच तर आहे."

साधकाच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून भीमूने आपल्या पारधी जातीच्या लोकांकडे पाहिले. त्यांच्यासमोर भयकंपित स्थितीत उभा भुतांचा मांत्रिक त्याला दिसला. त्याच वेळी सिद्धसाधकाने त्याला आठवण करून दिली ती कोंबड्याची गोष्ट त्याला आठवली.

"मकरकेतूने कोंबडा दिला तो कोठे आहे? कोठे आहे तो? काय रे मांत्रिका! कोठे ठेवला आहेस तो लपवून?" असा ओरडत भीमू भाला घेऊन मांत्रिकाच्या अंगावर धावला.

पारध्यांचा मांत्रिक मोठ्याने ओरडून म्हणाला—"भीमूच्या अंगात कोंबड्याचे भूत शिरले आहे. मांजराचा मंत्र टाकला की ते कोंबड्याचे भूत उतरेल. पहिल्याने त्याच्या हातातल्या भाल्यापासून आपला जीव कसा वांचवायचा याचा विचार करा. पळा, पळा!" असे म्हणत तो पळू लागला. त्याच्या पाठोपाठ दुसरे पारधी पळू

लागले. भीमूला स्वतःचे भानच नव्हते. तो भाला घेऊन त्या सर्वांचा पाठलाग करीत निघाला.

"जयशीला! आपण वांचलो. या पारध्यांची पीडा एकदांची टळली." असे म्हणत सिद्धसाधक जोराने हसला.

जयशील पळणाऱ्या त्या पारध्याकडे व त्यांचा पाठलाग करणाऱ्या भीमूकडे पहात म्हणाला–"साधका! या सर्व भानगडीला मूळ कारण तूच आहेस. जंगलात पशुपक्ष्यांची शिकार करणाऱ्या रामूला तूच भीमू नाव देऊन त्याला चढविलेस आणि त्याला तो खरोखरच भीमू असल्यासारखे वाटू लागले.

अवश्य आहे, परंतु तूच विचार कर, त्या दुष्ट मांत्रिकाचा खरा प्रतिस्पर्धी हाच तर आहे. आतां यापुढे हे लोक आपल्या कामात विघ्न आणणार नाहीत." सिद्धसाधक म्हणाला.

"तरमग आपण निघायचं कां?" घोडेस्वारांच्या सरदाराने विचारले.

"हो, निघू या आपण." जयशील म्हणाला. नंतर पुन्हां घोडा थांबून चरकाचारीला व नारायणाला जवळ बोलावून म्हणाला–"तुम्ही दोघे पुढे पुढे चालत रहा, आम्हांला वाट दाखवायला. तुमच्याच गावात आमचे मंत्री येऊन उतरले आहेत. त्यांना भेटायचं आहे."

"मंत्रीसाहेब गावाबाहेर डोंगरी तलावाच्या काठी तंबू टाकून त्यात उतरले आहेत आणि आपण दोघे भेटलात तर आपण दोघांना सरळ त्यांच्याकडे घेऊन यायला त्यांनी सांगितले आहे." अश्वदलाचा नायक म्हणाला.

जयशीलने चरकाचारी व नारायणाला थांबवून विचारले–"ऐकलंत ना तुम्ही नायक काय म्हणाले ते?"

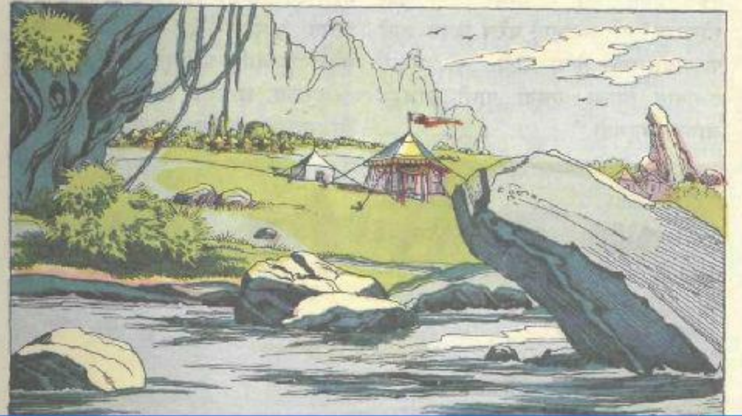
"हो मालक, आम्ही चांगले ऐकले. या मकरकेतूचा इलाज आम्ही त्यांच्या समक्षच करून त्यांच्याकडून चांगलं बक्षिस आणि शाबासकी मिळवू." चरकाचारी म्हणाला.

बोललात. मकरकेतूचा इलाज, शस्त्रचिकित्सा वगैरे वगैरे करून त्यात यशस्वी झालो तर आपल्याला कनकाक्ष महाराजांच्या दरबारात वैद्याचार्य म्हणून मानाची जागा मिळेल, होय की नाही? काय वाटते तुम्हांला?" नारायण आश्चर्यचकित झाल्याचा आव आणून म्हणाला.

"आचार्यपद मिळेल की नाही, हे नाही मला माहीत, परंतु शस्त्रचिकित्सा करून तुम्ही मकरकेतूला वांचवू शकलां नाही, तर मंत्रीसाहेब स्वतःच तलावाच्या काठावर तुमची दोघांची मुंडकी उडवितील. हेदेखील लक्षांत असू द्या." जयशीलने त्यांना सावध केले.

"हें काम मंत्रीसाहेबांनी माझ्या जबाबदारीवर सोडले, तर मी महाकालाचे आवाहन करून या दोघांचा बळी त्याच्या चरणी वाहीन! तसे केल्याने आपलेच कल्याण होईल असे नव्हे तर साऱ्या जगाचे कल्याण होईल!" सिद्धसाधक जणुकाही त्याला ती संधी मिळणार, असे दर्शवित म्हणाला.

अर्ध्या तासाभरात सर्व जण डोंगरी तलावाच्या काठी तयार करविलेल्या मंत्रीसाहेबांच्या तंबूशेजारी येऊन पोचले. मंत्री धर्ममित्राने एकदां सर्वांवर आपली नजर फिरविली. नंतर आदराने जयशीलकडे वळून म्हणाले–"तू महाराजांच्या मुलाला व मुलीला पळवून नेणाऱ्याला बंदी केलेस. मी तुझे अभिनंदन करतो. या दुष्टाने

युवराजांना आणि राजकन्येला कोठे लपवून ठेवले आहे?"

जयशीलने सर्व वृत्त मंत्रीसाहेबांना थोडक्यात सांगितले व म्हणाला–"मंत्रीसाहेब, मकरकेतूची शस्त्रचिकित्सा करून पहिल्याने त्याच्या बगलेतली तलवार व खांद्यातला बाण काढविला पाहिजे आणि त्याच्या जखमा भरल्यावर त्याला विचारावे की त्याने दोघांना कोठे लपवून ठेवले आहे?"

"ठीक, मला मान्य, तसेच करू या. त्या वेळी त्याने खरे सांगितले नाही तर त्याला हत्तीच्या पायांखाली तुडवून त्याला नरकलोकात पाठविता येईल. तरमग ठरलं." मंत्रीसाहेबांनी असे म्हणत करड्या नजरेने एकदां मकरकेतूकडे पाहिले.

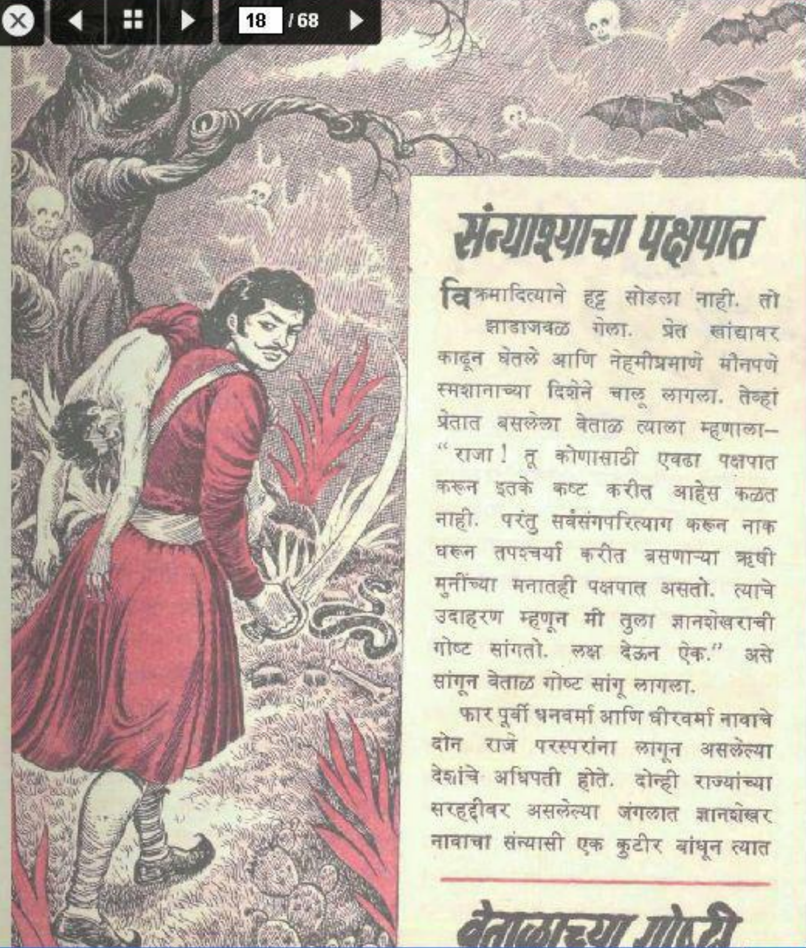
ते सर्व बोलणे मकरकेतू लक्ष देऊन ऐकत होता. तो म्हणाला–"अहो जयशीलराव! या जलग्रहाने बरेच दिवस झाले पाण्याचा स्पर्श केला नाही. या मोठ्या तलावात त्याला एकदां पाणी पाजवून आणावे, म्हणतो."

नाही. परंतु मी आणि सिद्धसाधक तुझ्याबरोबर जलग्रहाच्या पाठीवर राहणार. नाही तर तू आमच्या हातावर तुरी देऊन पसार होणार नाहीस कशा वरून?" असे म्हणत जयशील जलग्रहावर चढून उभा राहिला. सिद्धसाधकही चढला.

मकरकेतूने जलग्रहाला तलावात शिरायला खूण करतांच हत्ती तलावात खोल पाण्यात गेला. तेव्हां मकरकेतू जयशीलला म्हणाला–"आतां माझं मरण टळणें शक्य नाही, हे मला दिसतेच आहे, माझ्या जखमा भरल्या तरी आणि नाही भरल्या तरी!" असे म्हणत तो एक क्षणभर थांबला आणि एकदम उच्चस्वराने जयघोष केल्यासारखा ओरडला–"हे मायासरोवरेश्वर!" आणि नंतर जलग्रहाला संबोधन करीत म्हणाला–"हे जलग्रहा! पाण्यात बुडी मार आणि चल पुढे!"

दुसऱ्या क्षणाला जलग्रह जयशील व सिद्धसाधकासह पाण्यात बुडाला. (क्रमशः)

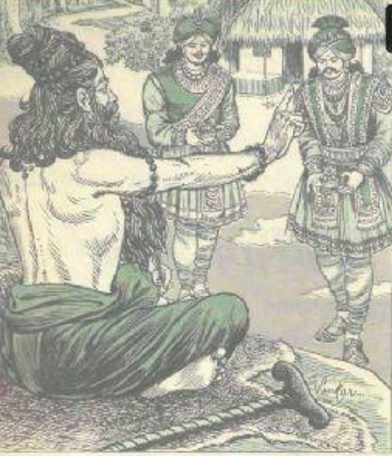

संन्याश्याचा पक्षपात

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला. प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तू कोणासाठी एवढा पक्षपात करून इतके कष्ट करीत आहेस कळत नाही. परंतु सर्वसंगपरित्याग करून नाक धरून तपश्चर्या करीत बसणाऱ्या ऋषी मुनींच्या मनातही पक्षपात असतो. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला ज्ञानशेखराची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी धनवर्मा आणि वीरवर्मा नावाचे दोन राजे परस्परांना लागून असलेल्या देशांचे अधिपती होते. दोन्ही राज्यांच्या सरहद्दीवर असलेल्या जंगलात ज्ञानशेखर नावाचा संन्यासी एक कुटीर बांधून त्यात

वेतालाच्या गोष्टी

तपश्चर्या करीत असे. दोन्ही राज्यातले नागरिक त्यांच्या समोर उभ्या राहलेल्या समस्या किंवा प्रश्न त्या संन्याश्यांला सांगून त्याच्या सल्लयाप्रमाणे वागत आणि आलेल्या संकटातून सुटका मिळवीत.

एका वर्षी पुरेसा पाऊस पडला नाही आणि दुष्काळ पड़ण्याची चिन्हे दिसू लागली. दुष्काळाला तोंड द्यायला काय करावे याविषयी सल्ला विचारायला धनवर्मा व धीरवर्मा एकाच दिवशी त्या संन्याश्याकडे आले.

ज्ञानशेखरने ते दोघे म्हणाले ते ऐकून घेतले व म्हणाला–"बाबांनो! मी तुम्हां दोघांना एकेक हस्तीदंती पेटी देतो. तुमच्या

तेव्हां ती पेटी उघडून पहा. तुम्हांला काही तरी समाधानकारक तोड नक्कीच मिळेल. परंतु या पेट्यांच्या मदतीचा उपयोग कसा करून घ्यायचा हे मात्र तुम्ही आपापल्या बुद्धीने ठरवावयाचे आहे. प्रत्येक लहान सहान प्रश्नाचे उत्तर मिळावे म्हणून पेटीचा उपयोग करतां कामा नये. तिने दिलेल्या मदतीचा दुरुपयोगही करतां कामा नये. याविरुद्ध काही घडल्याचे दिसल्यास मी या पेट्या परत घेईन. मी काही काळ समाधीस्थ राहीन. मी पुन्हां डोळे उघडीपर्यंत कोणी माझे ध्यान भंग करू नका."

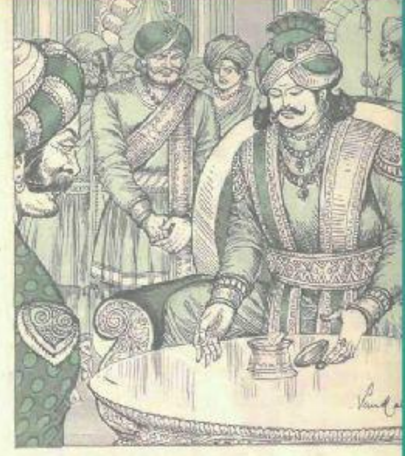
असे सांनून त्याने दोन हस्तीदंती पेट्या काढल्या, दोघां अधिपतींना दिल्या आणि स्वतः समाधिस्थ झाला. दोघे अधिपती त्या पेट्या घेऊन आपापल्या राजधानीला निघून गेले.

धनवर्माने मंत्र्याचा व व्यापाऱ्यांचा दुष्काळाचा प्रश्न कसा सोडवावा याविषयी सल्ला विचारला आणि बराच वेळ उहापोह होत राहिला. परंतु समाधानकारक असा एकही निर्णय होऊ शकला नाही. म्हणून त्याने पेटी उघडून पाहिली तेव्हां त्याला फार मोठे धन पेटीत आढळले. त्याने ते धन वापरून इतर देशांतून धान्य विकत

दुष्परिणामापासून प्रजेला वांचविले. दुष्काळ आला केव्हां आणि संपला केव्हां प्रजेला कळलेच नाही.

परंतु धीरवर्माने तसे केले नाही. दुष्काळाला तोंड द्यायला त्याने इतर काही मार्ग निघतो का, पाहिले. त्यापासून काही फायदा झाला नाही, तर हस्तीदंती पेटी उघडायची असे त्याने ठरविले. त्याने देशातले धान्य देशाबाहेर जाऊ नये यासाठी सावधगिरी बाळगली. व्यापाऱ्यांजवळ जेवढे धान्याचे साठे होते ते स्वाधीन करून घेतले. त्याने ते धान्य राज्यभर वाटले. प्रजेला पोटभर खायला मिळाले नसले तरी धान्य पुरवठ्याच्या अभावी कोणी मेला नाही.

धीरवर्मापेक्षा आपण प्रजेचे हित जास्त केले याबद्दल धनवर्मा गर्व करू लागला आणि म्हणाला–"आपल्या देशाला सर्व देशांपेक्षां सुखी व समृद्ध करण्यासाठी यत्न करावा असा माझा विचार आहे, दुसऱ्या कोणत्याही राजाला तेवढे यश मिळतां कामा नये. त्यासाठी तुमचा सल्ला मी विचारतो आहे." धनवर्माने मंत्र्यांना व सल्लागारांना विचारले. ज्ञानशेखरने दिलेली हस्तीदंती पेटी उघडून पहावी, असा त्यांनी सल्ला दिला.

धनवर्माने हस्तदंती पेटी उघडून पाहतां तीत फक्त एक चिट्ठी सापडली. चिट्ठीत "प्रतीक्षा कर." एवढेच लिहिले होते.

त्यानंतर आणखी काही दिवसांनी परदेशातून कोणी एक थोर वैज्ञानिक धनवर्माच्या भेटीस आला आणि म्हणाला–"महाराज, माझ्याजवळ एक यंत्र आहे. त्याच्या सहाय्याने भूगर्भात दडलेल्या धातूंचा शोध लागू शकतो. त्याच्या सहाय्याने आपणांस अनेक तऱ्हेच्या धातूच्या वस्तू सापडतील. अशा तऱ्हेने अपार संपत्तीचा लाभ आपल्याला होईल. परंतु आपल्याला जी काही संपत्ती लाभेल तिच्यातला अर्धा वांटा मला द्यावा लागेल."

त्या अटीस धनवर्माने मान्यता दिली आणि त्या वैज्ञानिकाच्या सहाय्याने धनवर्माला खरोखरच सोने, चांदी, तांबे, लोखंड वगैरे धातूचा अपार सांठा सापडला. त्याने कबूल केल्याप्रमाणे त्या वैज्ञानिकाला अर्धा वांटा दिला. त्या धातूंचा उपयोग केल्याने देशाची आर्थिक परिस्थिति कल्पनेबाहेर सुधारली.

ते पाहून धीरवर्माला त्याच्या मंत्र्यांनी सल्ला दिला की त्याने आपल्या हस्तिदंती पेटीच्या सहाय्याने देशाची आर्थिक स्थिती सुधारण्यासाठी प्रयत्न करून पहावा. परंतु धीरवर्माला तो सल्ला रुचला नाही. काही दिवसांनी तो वैज्ञानिक धीरवर्माला

सांगितले तेच सांगितले.

परंतु धीरवर्मा त्या वैज्ञानिकाला म्हणाला–"तुमचे ते यंत्र तुम्ही विकायला तयार असाल तर ते विकत घ्यायला मी तयार आहे. तुमच्या सहाय्याने भूगर्भात मिळालेल्या संपत्तीचा अर्धा वांटा मी कोणत्याही परिस्थितीत द्यायला तयार नाही."

"हे यंत्र माझ्याशिवाय इतर कोणालाही तयार करतां येत नाही. म्हणून मला ते कोणाला विकायचे नाही. अट मान्य न करून तुम्ही इतर तऱ्हेने प्रयत्न करून पाहिलेत तर पन्नास वर्षे लागतील तुम्हांला संपत्तीचा शोध लावायला. तुम्ही धनवर्माच्या पन्नास वर्षे मागे रहाल." या शब्दात यंत्र विकण्यास कबुली न देऊन वैज्ञानिकाने धीरवर्माला सावध केले आणि तो निघून गेला.

काही दिवसांनी ज्ञानशेखर समाधि संपल्यावर दोन्ही राज्यातली परिस्थिती कशी आहे हे पाहण्यासाठी निघाला. धीरवर्माने दुष्काळात त्याने प्रजेला अन्नपुरवठा व्हावा यासाठी केलेल्या प्रयत्नांचे आणि हस्तिदंती पेटीचा उपयोग एकदांही न केल्याचे सांगितले.

धनवर्माने त्या पेटीचा उपयोग करून प्रजेच्या सुखासाठी त्याने कायकाय कामे

व देशाची सुस्थिति प्रत्यक्ष दाखविली. परंतु ज्ञानशेखरने धीरवर्माला दिलेली हस्तदंती पेटी त्याच्याजवळच सोडून दिली आणि धनवर्माने देशात घडवून आणलेली प्रगती व भरभराट प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहूनही हस्तदंती पेटी त्याच्याकडून मागून परत घेऊन गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा! ज्ञानशेखरने असे कां बरे केले असावे? धीरवर्माच्या बाजूने त्याने पक्षपात केला म्हणायचा का? की धनवर्माला त्या पेटीचा आणखी जास्त उपयोग करून घेण्यासारखे काही उरले नाही म्हणून? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य उत्तरादाखल म्हणाला–ज्ञानशेखरने धनवर्माकडून पेटी परत घेतली त्याचे मुख्य कारण धनवर्माने दोन्ही अटी मोडल्या होत्या. दोन्ही वेळां त्याने कोणतीही मोठी समस्या उद्भवली नसूनही पेटी उघडून पाहिली. दुष्काळात स्वतःच्या प्रयत्नाने करण्यासारख्या कामांचा त्याने विचारच केला नाही. त्याने पेटी उघडून प्राप्त झालेले धन खर्च करून खाद्यासामग्री विकत घेतली. प्रजेला काही नवे शिकण्यास त्याने संधीच दिली नाही. दुसऱ्यांदा त्याने आपल्या देशातील अर्धा भूगर्भभंडार वैज्ञानिकाला फुकट देऊन टाकला आणि पुढल्या पिढ्यांना दारिद्र्य भोगायला परिस्थिती निर्माण केली. यात प्रजेचे हित होईल असे समजून धनवर्माने प्रजेचे वास्तविक नुकसानच केले. धीरवर्मा स्वप्रयत्नाने प्रश्न सोडविण्याच्या खटपटीत होता व तो पेटीवर मुळीच अवलंबून राहला नाही. म्हणून तो पेटीचा दुरुपयोग करील हा संशय राहला नाही. म्हणून धीरवर्माकडे पेटी राहू दिली आणि धनवर्माकडली पेटी परत घेऊन गेला."

अशातऱ्हेने राजाचे मौनभंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

नोकराचे चातुर्य

एका गावी एका श्रीमंताच्या मुलीचे लग्न व्हायचं होतं. तारीखजवळ येऊन ठेपली होती. त्याने जिल्ह्याच्या गावी जव्हेऱ्याकडे पांच हजार रुपये देऊन दागिने करायला सांगून ठेवले होते. ते दागिने आणायचे होते. जिल्ह्याच्या गावी जाण्याच्या वाटेवर जंगलात चोरांचा सुळसुळाट वाढला होता. दागिने कसे आणायचे हा प्रश्न होता.

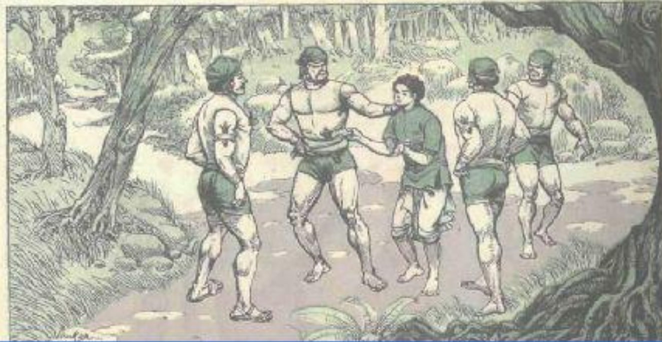
त्या श्रीमंताच्या घरी चंदू एक विश्वासपात्र नोकर होता. तो आणायला तयार झाला. मालकाने त्याच्यावर दागिने आणायची जबाबदारी टाकली.

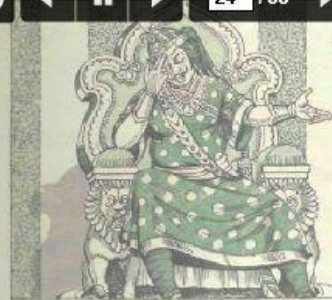
चंदू जंगलाच्या वाटेने जात असतांना त्याला चार चोरांनी घेरले. चंदूने, त्याच्या जवळ काहीच नसल्याचे सांगितले. जिल्ह्याच्या ठिकाणाहून परत येतांना मात्र सुमारे दहा हजार रुपयांचे दागिने त्याच्या जवळ राहतील असे सांगितले. चोरांनी त्याला सोडले.

तो दुसऱ्याच दिवशी परतला तेव्हां त्या चार चोरांनी पुन्हां त्याला अडविले आणि विचारले–"कोठे आहे रे दागिन्याचे गाठोडे?"

चंदू म्हणाला–"जव्हेऱ्याने दिले नाहीत हो दागिने. म्हणाला–'वाटेत चोरांची टोळी आहे, तेव्हां बरोबर चार चोघांना आणल्याशिवाय दागिने देणार नाही. तुम्हीसुद्धा बरोबर आलात तरी चालेल."

चोर आनंदाने बरोबर जायला तयार झाले आणि जव्हेऱ्याच्या पाहरेकऱ्यांच्या हाती पकडले गेले. नंतर त्या जंगलात चोरांची भिती राहिली नाही.

सेनापतीचे भाग्य

"महाराजांचा जयजयकार असो! आपले सेनापती विक्रमजित हे विजयी होऊन, पन्नाच्या राजाचा पराभव करून व त्याला कैद करून राजधानीला येत आहेत." दूतांनी महाराजांचा जयजयकार करीत ही बातमी सांगितली.

जयंत महाराजांनी खूष होऊन आज्ञा केली–"विजय तोरणे बांधा, पताका लावा आणि विजयोत्सव करा."

"परंतु एक गोष्ट सांगायची राहली आहे, महाराज! ती कशी सांगू?" दूत म्हणाला.

"भिण्याचे कारण नाही, सांग!" राजा म्हणाला.

"या युद्धात सेनापतीच्या डाव्या हाताचे मधले बोट गेले, महाराज!" दूत म्हणाला.

जयंत महाराज कपाळावर हात ठेवून दुःखावेगाने सिंहासनावर धाड्दिशी पडले. किती दुर्दैवाची बातमी? शूर सेनापती विजय मिळवून आला असला तरी आता त्याला त्या पदावर राहतां येणार नाही! कारण, कोणतेही व्यंग असलेल्या व्यक्तीस सेनापतीच्या पदावर नेमू नये असा नियम होता. राजा जयंतला वाटू लागले की, हा नियम आपल्याला दुःखीकष्टी करण्यासाठीच केलेला दिसतो आहे. विक्रमजितने देशाचे संरक्षण आजवर फार उत्तम तऱ्हेने केले होते. म्हणून राजाला कसलीच चिंता नव्हती. परंतु विक्रमजित सेनापती पदावर राहला नाही तर देशाचे रक्षण कसे होणार? म्हणून जयंत विजयोत्सवातही भाग घेऊ शकला नाही. उलट त्याला आनंदाऐवजी दुःखच झाले.

राजा, सेनापती व प्रधान अमात्य तिघे बालपणापासून जीवश्चकंठश्च मित्र होते. वडील निवर्तल्यावर जसा जयंत राजा झाला

तसाच विक्रमजित त्याचे वडील वारल्यावर देशाचा सेनापती झाला होता.

जयंत या काळजीने शेवटी मानसिक व्याधीने आजारी पडला. राज्यकारभाराची सर्व कामें प्रधानावर टाकून तो अंतःपुरात राहू लागला. विक्रम सेनापती पदावर नसेल तर राज्याचे काय होईल, अशी काळजी करीत राजाने कायमचे अंथरूण धरले.

विक्रमजित राजाला भेटला व त्याची समजूत घालू लागला–"महाराज! आपण काळजी कां करतां? मी आयुष्यभर आपला गुलाम आहे!"

"विक्रम, परंतु उपयोग काय? तुझ्यावर सेनापती पदाचा भार ठेवतां येणार नाही.

बांधलेले आहेत. तेव्हां मी राजा असलो तरी काय फायदा होणार आहे?" जयंतने आपल्या मनातले दुःख ओकून टाकले.

त्यानंतर राजा बेशुद्ध होऊन पडला. वैद्यांनी औषधपाणी व उपचार केल्यावर तो शुद्धीवर आला.

ते पाहून प्रधानाने इतर मंत्र्यांना बोलावून त्यांचा सल्ला घेतला आणि म्हणाला–"विक्रमजितालाच सेनापति पदावर राहतां आलं तरच महाराजांची तब्येत सुधारेल."

"ते कसे काय होणार? हा नियम फार पूर्वीपासून नाही का आपल्या देशात चालत आला आहे? विक्रमच्या पंजोबांची टांच गेल्याने त्यांना सेनापती पद सोडावे लागले. त्याच्या आजोबांचा डोळा गेला म्हणून त्यांनी ते पद सोडले. परंतु विक्रमच्या खापर पंजोबांचा कान गेला होता तरी परमेश्वराच्या कृपेने ते त्या पदावर राहले होतेच!" कायदे मंत्र्याने निवेदन केले.

"ते कसे काय?" सर्वांनी एक स्वरात विचारले.

कायदे मंत्र्याला ते माहीत नव्हते, तरी त्याने सल्ला दिला तो सर्वांना पटला.

"परमेश्वर कृपा या वेळेसही कां असणार नाही?" राजपुरोहिताने विचारले.

व्यवस्था करून त्याची मर्जी कशी आहे याचा निर्णय घेऊन महाराजांची प्रकृती पुन्हां पहिल्यासारखी व्हावी या गोष्टीची जबाबदारी आपल्यावरच राहील गुरुजी!" प्रधान म्हणाला.

दरबारी जादुगार भास्करवर्मा एका कोपऱ्यात गुपचुप बसून सर्व ऐकत होता. राजपुरोहिताने त्याच्याकडे हेतुपूर्वक पाहिले तेव्हां त्याने खुणेने होकार दिला. तेव्हां जादुगार काही युक्ती काढणार ह्या गोष्टीची राजपुरोहिताला खात्री वाटली.

"ठीक आहे. मी देवाच्या आराधनेची तयारी करतो आणि त्याचा अनुग्रह आहे का पाहून सांगतो. मी आपल्याकडून प्रयत्नाची शिकस्त करीन. पाहू या काय होते ते." म्हणत राजपुरोहित तेथून निघून गेले.

भास्करवर्माने देवळात राजपुरोहिताला भेटून त्याने योजलेला उपाय थोडक्यात सांगितला.

दुसऱ्या दिवशी दरबारात राजपुरोहिताने प्रवेश करतांच निवेदन केले–"मी समाधी लावून बसलो असतां मला एक अद्भुत दृश्य दिसले. विक्रमचे तुटलेले बोट एका कावळ्याने आणून आज सकाळी देवळात टाकले आहे. मला जे दृश्य दिसले

त्यात ते बोट काही वेळ हलत असलेले दिसले. त्याच्या हलण्यावरून देवाचा अनुग्रह आपल्यावर आहे हे सिद्ध होते. तेव्हां विक्रमजित आपल्या एका जुन्या रूढीप्रमाणे सेनापती पदावर राहायला मुळीच तयार नाही."

"हा चमत्कार केव्हां होईल हो?" प्रधानाने विचारले.

"महाराज आज सायंकाळी देवळात आले तर नक्कीच हा चमत्कार त्यांना पहायला मिळेल." राजपुरोहित म्हणाले.

त्या दिवशी संध्याकाळी राजा, प्रधान मंत्री प्रमुख नागरिक राजवाड्यातील देवळात हजर झाले. सर्व आपापल्या जागेवर

बसल्यावर राजपुरोहित देवळाच्या गाभाऱ्यात गेले. काडचाच्या पेटीसारखी कप्पा असलेली व आकृतीने तेवढीच एक पत्र्याची पेटी घेऊन बाहेर आले. त्या पेटीच्या खालच्या बाजूला कापूस घालून ठेवला होता. त्याच्यावर कापलेले बोट ठेवलेले होते. ते निळसर रंगाचे होते. दोन्ही टोके पांढरी होती. ती पेटी पुरोहिताच्या डाव्या हातात होती. पुरोहिताने ती पेटी सर्वांना दाखविली व त्यानंतर समाधिस्थ होऊन बसले. थोड्या वेळाने डोळे उघडून बोलू लागले–"परमेश्वरा! आमच्यावर अनुग्रह कर. तू भक्तवत्सल आहेस. तुझं मत या बाबतीत काय आहे हे सांगण्याचा अनुग्रह करून आम्हां सर्वांना आनंद होईल असे कर."

त्यानंतर थोड्याच वेळाने पेटीतले बोट चारपांचदा हलले व वर खाली झाले. सर्वजण ते पाहून चकित झाले. त्यानंतर राजपुरोहित एकटा देवळाच्या तलावाकडे धावत गेला आणि ते बोट पाण्यात टाकून दिले नाही.

भास्करवर्मा देवळाच्या मागे पुरोहिताची वाट पहात बसलेला होता. त्याने चटदिशी पुरोहिताच्या हातातली पेटी काढून घेतली. राजपुरोहिताच्या हाताचे मधले बोट त्या पेटीच्या खाली केलेल्या भोकातून बाहेर आलेले होते. त्याला निळा रंग लावून त्याच्या दोन्ही टोकांना पांढरा रंग लावला होता. सर्वांनी हालते बोट पाहिले ते पुरोहिताचेच होते.

त्या प्रदर्शनाचा परिणाम असा झाला की सर्वांच्या मनाची खात्री झाली की देवाचा अनुग्रह आहे. त्यानंतर विक्रमची नेमणूक पुन्हां सेनापती पदावर करण्यात आली. महाराजांना त्या गोष्टीचा परमावधीचा आनंद झाला. राज्यभर विजयोत्सव झाला. पन्नाचा राजा जयंतचा एक सामंत राजा झाला. दोघांचा समेट झाला आणि पन्नाच्या राजाला सुटका मिळाली. त्यानंतर जयंतने अनेक वर्षे सुखपूर्वक राज्य केले.

संन्यास्याचा संन्यास

धर्मपुरी येथे हरिहर नावाच्या एका सुखवस्तू गृहस्थाला दोन मुलगे होते. मोठा रामू वीस वर्षांचा आणि धाकटा श्यामू अठरा वर्षांचा होता. रामू विद्याभ्यासात मागे पडला. व्यवहारज्ञानही त्याला बेताचेच होते. त्याला काही कामधंदा येत नव्हता. श्यामू विद्याभ्यास संपवून घरी परतला. सर्व त्याची वाखाणणी करू लागले आणि रामूच्या अज्ञानाची थट्टा उडवू लागले. त्यामुळे रामूला आयुष्याचा कंटाळा येऊ लागला. त्याच सुमारास श्रद्धानंद नावाचा एक संन्यासी त्यांच्या घरी भिक्षा मागायला आला.

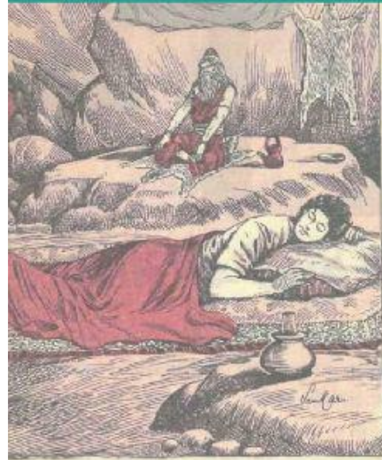
श्रद्धानंद गावाबाहेर एका गुहेत रहात असे. रामू दररोज श्रद्धानंदाला भिक्षा घालीत असे. एकदां श्रद्धानंदाला भिक्षा घातल्यावर रामूने विचारले–"स्वामी! आज आपण विशेष खूष दिसता?"

श्रद्धानंद म्हणाला–"बेटा! आम्हां संन्यास्यांना सुखदु:ख असे काहीच नसते. आम्ही जगाशी नाते तोडले आहे. म्हणून आम्हांला कसलीच काळजी नसते."

ते ऐकून रामूला वाटले, आपणही संन्यास घेतल्यास आपला आदर वाढेल. त्याने श्रद्धानंदांना विचारले–"स्वामी! मीसुद्धां संन्यास घ्यावा म्हणतो आहे. तेव्हां काय काय करावे सांगू शकाल काय?"

श्रद्धानंदांनी शांत चित्ताने त्याला विचारले–"बेटा, तू वीस वर्षांचा दिसतो आहेस. संन्यास घेण्याचा विचार तुझ्या मनात कसा काय आला? ते काही असो, संन्यास घ्यायचा तुझ्या मनाने पक्का निश्चय केला असेल तर तू गावाबाहेरच्या माझ्या गुहेत संध्याकाळी ये. मी तुला दीक्षा देईन."

त्या दिवशी संध्याकाळी रामू श्रद्धानंदाच्या गुहेत गेला. श्रद्धानंद त्याला म्हणाले–"तुला

संन्यास शब्दाचा अर्थ सांगतो. संन्यास म्हणजे सर्वसंग परित्याग घर, नातेगोते, सुख आणि संपत्ती सर्वांचा त्याग. 'मी' आणि 'माझे' ही भावनाच सोडून द्यावी लागते. जगाशी असलेले नाते कायमचे तोडावे लागते."

रामू संन्यास्याच्या पायांवर मस्तक ठेवून म्हणाला–"महात्मन्! मी एक सामान्य माणूस आहे. हे सर्व एकाएकी सोडणे मला कसे शक्य होईल आयुष्याचा मला वीट आला आहे, एवढे खरे. मी आपल्याजवळ राहून आपली सेवा करीन व एकेक वस्तूचा त्याग करीन."

श्रद्धानंद विचार करून म्हणाले–"ठीक, पायरी पायरीने संन्यास ग्रहण करण्याचा [illegible]यला तयार आहेस?"

"महात्मन्! मला घराचा मोह मुळीच नाही. म्हणून मी सर्वात आधी आपल्या घराचा संन्यास घ्यावा म्हणत आहे." रामू म्हणाला.

"तरमग तू आजपासून 'गृह संन्यासी' आहेस. तू माझ्याजवळ रहात जा." श्रद्धानंद म्हणाले.

रामू रात्री परत न आलेला पाहून घरची मंडळी काळजी करूं लागली. दुसऱ्या दिवशी श्रद्धानंद भिक्षा मागायला आले तेव्हां हरिहररावांनी त्यांना रामूला कोठे पाहिलात का, विचारले. श्रद्धानंदांनी तो त्यांच्या गुहेत रहायला आल्याचे सांगितले. सर्व गोष्टी ऐकून घेतल्यावर हरिहरराव म्हणाले–"त्याला संन्यास घ्यावासा कां वाटतो आहे कळत नाही!"

"ते मला माहीत नाही. त्याला आयुष्याचा वीट आला आहे. हे वैराग्य किती दिवस टिकेल हे नाही मला माहीत. तुम्ही जाऊन भेटून विचारा पाहिजे तर. आला परत तर घेऊन या. पण तो परत येईलसे मला नाही वाटत. परंतु तुम्ही जर मधूनमधून येऊन भेटत राहलात तर त्याचे मन कदाचित पालटेलही." असे सांगून श्रद्धानंद निघून गेले.

[illegible] मुलाला भेटायला गेले. आईवडिलांनी डोळ्यात पाणी आणून मुलाला परत चलायला सांगून पाहिले, परंतु त्याचे मन पालटले नाही.

रामू जमिनीवरच झोपत असल्याचे कळल्यावर हरिहररावांना राहवले नाही. त्यांनी एक गादी व पांघरूण नोकराकरवी गुहेत पाठवून दिले. श्रद्धानंद खातात ते अन्न रामूला कसे रुचेल असा विचार करून रामूची आई त्याच्यासाठी निरनिराळी पक्वान्ने तयार करून दररोज पाठवू लागली.

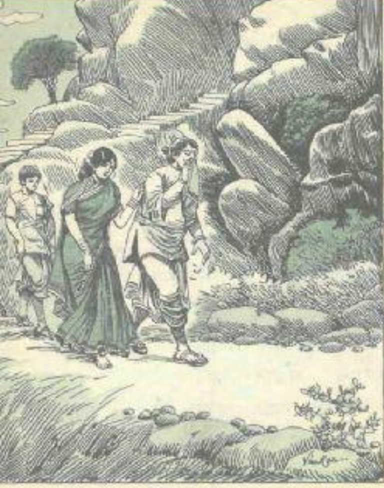
रामूचा बिछाना घालून द्यायला एक गडी दररोज येत असे. एके दिवशी तो पुटपुटू लागला–"आमच्या छोटया मालकांना काय झालं आहे कळेना. संन्यासी झाले आहेत आणि मला डोंगर चढून दररोज यावं लागतं आहे, अंथरुणा पांघरुणाची व्यवस्था करून द्यायला."

ते ऐकून रामूच्या मनात अंथरुणापांघरुणाची इच्छा राहिली नाही. त्याने आपला बिछाना गुंडाळून घेऊन जायला गड्याला सांगितले आणि श्रद्धानंदांना म्हणाला–"आजपासून मी आपल्यासारखाच जमिनीवर झोपणार आहे."

"तरमग तू आजपासून 'शय्यासंन्यासी' झालास." श्रद्धानंद म्हणाले.

आणखी काही दिवस लोटले. रामूला आढळून आले की, त्याच्यासाठी जेवण घेऊन येणारा गडीदेखील कुरकुर करू लागला आहे. तेव्हां त्याने श्रद्धानंदांना सांगितले की,

मला आजपासून स्वादिष्ट भोजन करण्याची इच्छा नाही. आपण जे खातां तेच मी खाईन." त्यानंतर त्याने जेवण आणण्याऱ्या नोकराला जेवण आणण्याची गरज नसल्याचे सांगितले.

श्रद्धानंदांनी रामूचे मन घट्ट होत चाललेले ओळखले आणि म्हणाले–"बेटा, तुझे मन हळूहळू परिपक्व होत चालले आहे, आतां तू 'स्वादसंन्यासी' झाला आहेस."

रामूला फार बरे वाटले. मुलाची विरक्ती वाढत चाललेली पाहून हरिहररावांनी मुलाची समजूत घालून त्याला घरी परतवून नेण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु

शेवटी हरिहररावांनी मुलाला धमकी दिली की, तू पुन्हां एकदां विचार कर. बजावून ठेवतो तुला. तू घरी परत यायला तयार नसशील तर तुला घरातल्या इस्टेटीतली एक इंचभर जागा व एक पैसादेखील मिळणार नाही. तुला आयुष्य-भर भीक मागत संन्यासी म्हणून रहावे लागेल."

रामूच्या आईने अशा मुलाला व्यर्थ जन्म दिल्याबद्दल नशिबाला नावे ठेवली.

परंतु रामू शांतपणे म्हणाला–"आई! तू उगाच कशाला मनाला एवढे लावून घेतेस? मला आजपासून कोणी आई नाही किंवा बाप नाही. पुन्हां कधी मला भेटा-यला यायची गरजच नाही."

नाइलाजाने रामूचे आईवडील हताश होऊन घरी परतले.

त्यानंतर रामूने श्रद्धानंदांना भेटून सर्व वृत्त सांगितले.

श्रद्धानंद म्हणाले–"बेटा! तू या क्षणा-पासून 'बांधवसंन्यासी' झालास, लवकरच पूर्ण संन्यासी होशील."

आणखी काही दिवस लोटले. अप्सरे-सारखी एक सुंदर सोळासतरा वर्षांची मुलगी रामूला भेटायला आली. तिला पाहतांच रामू देहभान विसरला.

?" तिने विचारले.

रामूने लक्षपूर्वक तिला न्याहाळून पाह-ल्यावर विचारले–"अरे हो, तू नलिनी नव्हेस का?" ती त्याची मामेबहीण होती. पांच वर्षांपूर्वी त्याने तिला पाहिले होते. त्याच्या मामाचे कुटुंब पांच वर्षांपूर्वी दुसऱ्या एका गावी जाऊन राहू लागले होते.

"रामू! कालच आम्ही आलो. तू इकडे असल्याचे कळलं. मला राहवलं नाही म्हणून भेटायला आले." नलिनी म्हणाली.

"मी संन्यास घेतला आहे. मला घरदार आईबाप कोणी नाही." रामू म्हणाला.

"म्हणजे, तू एकटाच?" नलिनीने विचारले.

"मला कोणत्याही वस्तूची गरज नाही. येथल्या जीवनावर मला समाधान वाटते." रामू म्हणाला.

"तरमग माझं भविष्य संपलंच. मी तुला मनाने वरलं आहे." नलिनी म्हणाली.

"नलिनी तुझे माझ्यावर प्रेम आहे म्हणतेस? माझ्यात असे विशेष आहे तरी काय? माझ्यात काही नाही, म्हणून तर मी संन्यास घेतला आहे." रामू म्हणाला.

"रामू! असे कां म्हणतोस? तुला पाहिलं की पुन्हांपुन्हां भेटावेसे वाटते. तुझ्याशी बराच वेळ बोलत रहावेसे वाटते. तुझ्या-शिवाय हे जग मला ओकंओकं वाटतं. रामू! मग मी काय करू?" नलिनीने मन मोकळे करून विचारले.

नलिनी म्हणाली ते ऐकून रामूला आनंद झाला. तरी म्हणाला–"मी आतां सर्वस्वाचा त्याग केला आहे. तुला माझ्यापासून काय सुख मिळणार? तू माझा विचार सोडून दे. भेटावेसे वाटले तर उद्यां येऊन भेट."

त्या दिवशी रात्री रामूला झोप लागेना. तळमळत पडून होता जमिनीवर. त्याला वाटू लागले उद्यां नलिनी येईल का? आली तर किती बरे होईल? आणि नलिनी खरोखरच आली. तिला भेटल्यावर रामूला फार हलके वाटले.

"रामू. तुझ्याशिवाय मला घर खायला धावते. मी येथेच राहते तुझ्याबरोबर. मी सुद्धां संन्यास घ्यायचे ठरविले आहे." नलिनी म्हणाली.

त्यानंतर रामू श्रद्धानंद बसले होते तेथे गेला व मृदुस्वरात म्हणाला–"महात्मन्!"

"बेटा, काय पाहिजे तुला? या खेपेस आणखी कशाचा संन्यास घ्यायचा विचार आहे तुझा?" श्रद्धानंदांनी विचारले.

घ्यावा म्हणतो." रामू म्हणाला.

श्रद्धानंद, रामू म्हणाला ते ऐकून चकित झाले. त्यानंतर रामूच्या तोंडी सर्व वृत्तांत ऐकून म्हणाले–"ठीक आहे, बेटा! जा, सुखाने रहा. आजपर्यंत तुझ्यावर खरे प्रेम कोणीच दाखविले नाही. म्हणून आयुष्याचा वीट आला होता तुला. तुला प्रेम करणारी एक तरुणी भेटली. तिच्या संगतीत तुला मानवत्व प्राप्त झाले, तुम्ही दोघे सुखी व्हा. तुमचे दोघांचे जीवन सुखी होवो."

रामूने श्रद्धानंदांच्या पायांवर मस्तक ठेवून प्रणाम केला आणि त्यांचे आशीर्वाद घेऊन नलिनीच्या बरोबर आपल्या घरी परत आला. रामूमध्ये झालेला बदल पाहून सर्वांना आनंद झाला आणि सर्वांनी त्याला आपल्या जीवनांत मिळवून घेतले. रामूच्या मनाचे समाधान झाले. त्यानंतर विधिवत् लग्न सोहोळा झाला. दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

व्यापाराचे गुपित

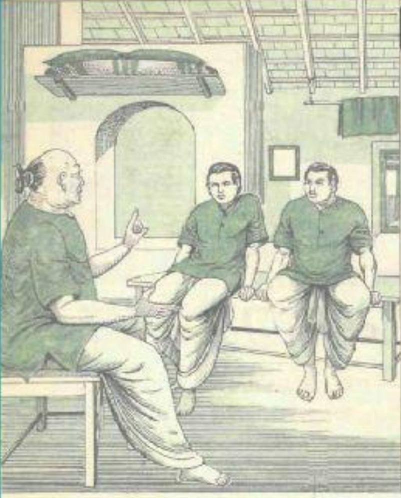
एका गावी सोमूशेट नावाचा एक व्यापारी रहात असे. त्याने गांवकऱ्यांशी आपले चांगले संबंध ठेवले होते. म्हणून त्याला चांगले नावही मिळाले होते.

सोमूशेटला दोन मुलगे होते. त्याला वाटे की, त्याच्या मुलांनीही त्याच्या सारखेच चांगले नाव मिळवावे. त्याचा मोठा मुलगा लक्ष्मीपती बापाच्या शब्दाला मान देई आणि त्याच्या सूचनेप्रमाणे वागे. परंतु धाकटा काशीपती थोडा महत्वाकांक्षी होता, प्रत्येक गोष्टीत बापाच्या पावलावर पाऊल टाकून चालणे त्याला आवडत नसे. तो लक्षाधीश होण्याची स्वप्ने पहात असे.

सोमूशेटने ते ओळखले. त्याने त्याला सल्ला दिला–"बाबा रे! जो व्यापारी दुसऱ्याचे हित आपले हित मानतो तो सहजी लक्षाधीश होत नाही. परंतु बेइमानी करून व्यापार केला तर असली स्वप्ने साकार होऊ शकतात. माझ्या मते इमाने इतबारे व्यापार करून आयुष्य घालवावे हे बरे!"

परंतु काशीपतीला बापाचे म्हणणे जुन्या पद्धतीचे वाटले. तो म्हणाला–"बाबा, आजपर्यंत ज्या पद्धतीने आपण व्यापार करतो आहो, तो माझ्या मते व्यापारच नाही. आपण सुखाने आयुष्य घालवू शकत नाही. मी या गावात राहून यापुढे व्यापार करायला मुळीच तयार नाही."

काशीपती बापाबरोबर एकदां राजधानीस गेला होता. त्या शहराचे चित्र त्याच्या नजरेसमोर नाचत होते. ते शहर आतां पार बदलून गेले होते. मोठमोठ्या इमारती आणि रस्त्यावर नेहमी गर्दी, डोळ्यात खुपणारी दुकानांची दिवाबत्ती आणि सजावट, मोटारगाड्यांवर खचाखच

भरलेला माल आणि दुकानांतून नोटांची बंडले वगैरे पाहिल्यावर त्याचे डोळे फिरले. आपण बापासारखा भितरेपणाने व्यापार केला तर आयुष्यात कधीच डोकेवर काढता येणार नाही, असे त्याला वाटू लागले.

काशीपती घरी आल्यावर बापाला म्हणाला–"मी राजधानीत जाऊन व्यापार करायचे ठरविले आहे. म्हणून मला भांडवलाची गरज आहे. माझा वांटा मला द्या. मी जाणार आहे."

सोमूशेटला, मुलाला कसे समजावून सांगावे, कळेना. त्याने गावच्या कुळकर्ण्याचा सल्ला घेतला. कुळकर्णी विचार

शहरात जाऊन व्यापार करायचा आहे. त्याचा भ्रम निरास झाला पाहिजे. त्यासाठी तुला थोडे पैसे गमवावे लागले तरी चालेल. त्याला तू शहरात जाऊ दिले नाहीस तर त्याचा भ्रम वाढेल."

"मग आपल्या इस्टेटीचे वाटे केलेच पाहिजेत का कुळकर्णीसाहेब?" सोमूशेटने निराश होऊन विचारले.

"ते करायची गरज नाही, सोमूशेट!" असे सांगून कुळकर्ण्याने त्याला एक उपाय सुचवून निरोप दिला.

घरी परतल्यावर सोमूशेट मुलांना बोलावून म्हणाला–"मुलांनो! मी आपल्या इस्टेटीची वांटणी करण्याचे ठरविले आहे. काशीपतीला शहरात जाऊन व्यापार करायचा आहे. खुशाल जावे त्याने. परंतु आपल्या घराची खरी स्थिती जी आहे ती तुम्हां दोघांना कदाचित माहिती नसेल. आपल्या डोक्यावर कर्जाचे मोठे ओझे आहे, हे मी तुम्हांला कधी सांगितले नव्हते. परंतु आतां ते मी किती दिवस लपवू? आपण इस्टेटीच्या वांटण्या करण्याचे ठरवितांच सर्व सावकार कर्ज वसूलीसाठी दारासमोर येऊन उभे राहतील. कर्ज फेडल्यावर जे उरेल त्याची वांटणी करून घेऊ."

असे सांगून सोमूशेट दोघां मुलांना-

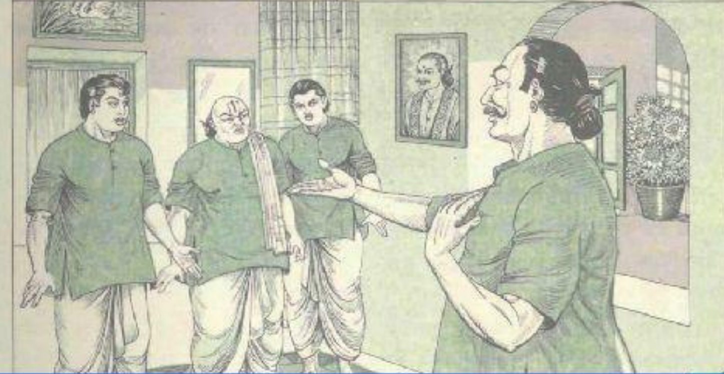
कुळकर्ण्याने दोघां मुलांना बापाबरोबर बसायला सांगून एक जुनी खतावणी आणून त्यांच्यासमोर ठेवली.

ती पाहून काशीपतीची वाचाच बंद झाली. तो बापावर उलटला व म्हणाला– "बाबा! तुम्ही उगीच एवढे कर्जाचे ओझे वाढवून कशाला हो ठेवलेत? आणि आजपर्यंत ते तुम्ही कां नाही फेडलेत?"

कुळकर्णी शांतपणे म्हणाला–"अरे मुला! तुझे बाबा इमान सोडणारा माणूस नाही. त्यांच्यावर माझा पूर्ण विश्वास आहे. मला तुम्हां सर्वांना धक्के मारून घरांबाहेर लावतां आले असते."

बापाच्या या खुळसटपणाच्या व्यापारामुळे आपल्या सर्व महत्वाकांक्षांवर पाणी फिरणार असे काशीपतीला वाटू लागले. तो म्हणाला–"हे पहा, कुळकर्णीकाका! मी शहरात जाऊन म्हणूनच मोठा व्यापार करण्याचे ठरविले होते. परंतु मला या गोष्टीची कल्पनाही नव्हती की बाबांनी इतके कर्ज वाढवून ठेवले असेल. मग तुम्हीच काही तरी मार्ग काढा. माणसासारखं या जगात जगायला काही तरी उपाय केलाच पाहिजे मला. या आयुष्याचा मला वीट आला आहे."

"असा घाबरून जाऊ नकोस रे! तुझ्यासारखा कर्त्तबगार मुलगा असल्यावर बापाचे कर्जही फिटेल आणि घरातलं दारिद्र्य कायमचे जाईल. म्हणून मी तुला भांडवल पुरवितो!" असे सांगून कुळकर्ण्याने काशी-

पतीला दोन हजार रुपये दिले व म्हणाला– "समज, व्यापारात कधी खोट आली आणि हे पैसे बुडाले तरी काळजी करू नकोस. माझ्याकडे ये. मी तुला आणखी पैसे देईन. कां कोणास ठाऊक तुझ्या कर्त्तबगारीवर माझा विश्वास वाढला आहे."

काशीपतीला स्वतःच्या कानांवर विश्वास होईना. तो कुळकर्ण्यांना म्हणाला–"काका! तुमचे कर्ज फेडणे तितकेसे जड जाणार नाही मला. एका वर्षाच्या आत या दोन हजारांचे चार हजार करतो मी."

काशीपती निघून गेल्यावर कुळकर्णी

ते. त्याचं डोकं ताळ्यावर तरी येईल, नाही तर चार पैसे मिळवून तरी येईल."

सोमूशेट म्हणाला–"दोन्ही पैकी काही ही होवो, शेवटी सर्वांचे बरे व्हावे म्हणजे झाले."

काशीपती दोन हजार रुपये घेऊन शहरात गेला. बाजारपेठेत एका मुख्य स्थांनी त्याने एक दुकान भाड्याने घेतले. इतर व्यापाऱ्यांशी सल्ला करून त्याने व्यापारासाठी चिंच आणि हळद खरेदी करून त्या दोन्ही पदार्थांच्या व्यापारात चांगले पैसे मिळविले. त्याने इतर व्यापाऱ्यांच्या मानाने कमी दरात माल विकला होता. त्याचा सर्व माल खपला व इतर व्यापाऱ्यांचा त्या मानाने कमी विकला गेला. व्यापाऱ्यांना मनात त्या गोष्टीचा थोडा राग आला. परंतु त्यांनी त्याच्या व्यापारातल्या कौशल्याची खोटी वाखाणणी केली. म्हणाले–"पुढे तुम्ही मोठे शेट होणार आमच्या बाजारपेठेत!" वास्तविक त्यांनी त्याला बुडीत कसे काढायचे याचा विचार सुरू केला होता.

परंतु काशीपतीला त्यांचा कावेबाजपणा कळला नाही आणि ते म्हणाले ते सर्व खरे वाटले. तो म्हणाला–"अहो, तुम्ही सर्वांनी सल्ला दिलात व प्रोत्साहन दिलेत

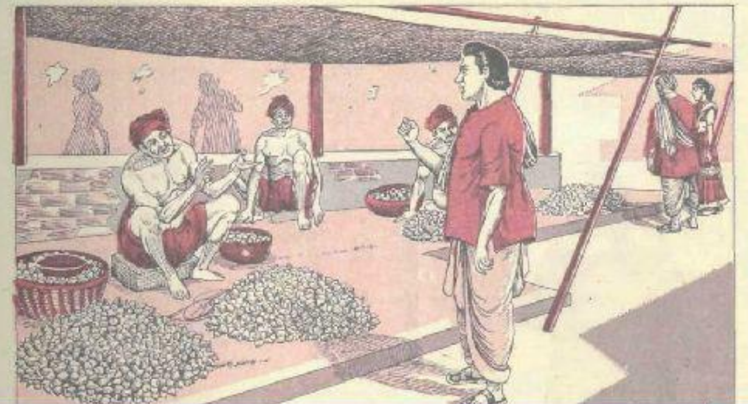
[illegible] करावाचा, असे तुम्हांला वाटते?" काशीपतीने विचारले.

"तुमच्या कडची हळद आणि चिंच लहान लहान व्यापाऱ्यांनी खूप खरेदी करून ठेवली आहे. तेव्हां तुम्ही या खेपेस कांदे खरेदी करून सांठवा. पुढे किंमती वाढतील." व्यापाऱ्यांनी सल्ला दिला.

काशीपतीने त्यांचे आभार मानले आणि दुसऱ्या दिवशी दूरदूरच्या मंड्यात जाऊन पुष्कळ कांदा खरेदीं करून सांठवला.

खरोखरी त्या काळात कांद्याला एवढीं मागणी नव्हती. त्याशिवाय कांद्याची आवक बाजारात मोठ्या प्रमाणात होत होती. म्हणून इतर व्यापारी स्वस्त दराने कांदा विकत होते. कांद्याचा भाव उतरलेला पाहून काशीपती घाबरला. कारण त्याने ज्या किमतीने कांदा खरेदी करून सांठवला होता त्यापेक्षा कमी दराने बाजारात माल विकला जात होता. त्याने व्यापाऱ्यांना विचारले–"इतका स्वस्त कसा हो तुम्ही कांदा विकतां आहां?"

"कारण आम्हांला स्वस्त दराने कांदा मिळाला होता. तुम्ही घाई करून जास्त दराने कांदा खरेदी करून सांठविलात. तरी भिऊ नका. पुढे किमती वाढतील. तो पर्यंत दम धरा. व्यापारात कधी नुकसान होणार नाही तुमचे. आम्हांलाच तुमच्याकडे विकत घ्यायला यावे लागेल." व्यापारी म्हणाले.

काशीपतीला ते सर्व खरे वाटले. त्याने [illegible] ज्या खोल्यांतून कांद्यांची पोतीं भरून ठेवली होती त्या खोल्यांना कुलपे लावली. परंतु दोन तीन महिने दर चढले नाहीत. त्याने व्यापाऱ्यांना कारण विचारले. ते म्हणाले– "मित्रा! व्यापारात घाईगर्दीने काम चालत नाही, हिंमत हारतां कामा नये." सर्व मनात हसत होते. आणखी काही दिवसांनी काशीपतीने सांठवून ठेवलेल्या कांद्याच्या खोल्यातून घाण येऊ लागली. लोक ओरडू लागले. काही लोकांनी कुलपे तोडून कांदे रस्त्यावर फेकण्याच्या धमक्या द्यायला सुरवात केली.

काशीपतीनें खोल्या उघडून पाहिल्या तर एकही कांदा खाण्यालायक उरला नव्हता.

व्यापारी नावे ठेवू लागले–"अहो, कांदा उघड्यावर ठेवला नाहीतर कुजतो, एवढेसुद्धां तुम्हांला कळू नये, म्हणजे आश्चर्यच आहे बुवा! मग तुम्ही व्यापार काय करणार?"

तेव्हां काशीपतीचे डोळे उघडले. व्यापाऱ्यांनी त्याला फसविले व गोत्यात [illegible] लबाडी, फसवेगिरी आहे. पेठेत इमानदार माणूस मिळणेच कठीण.

शेवटी काशीपतीने दुकानातले आणि खोल्यांमधले सर्व कांदे बाहेर फेकविले आणि रिकाम्या हाताने घरी परतला.

कुळकर्ण्याने त्याला विचारले–"काय रे बुवा, आणखी पैसे हवे आहेत का?"

"नको काका! तुमचं कर्ज फेडू शकलो तर मिळवली. कान धरला!" काशीपतीने घडलेले वृत्त सांगितले.

"अस्सं! बरेच लवकर डोळे उघडले म्हणावयाचे. तुझे फिरलेले डोके ठिकाणावर आणण्यासाठी मीच तुझ्या बापाला सांगून तुला कर्ज देण्याचे नाटक केले. सोमूशेटचेच पैसे मी तुला दिले होते. तुझ्या वडिलांवर काही कर्ज वगैरे नाही." कुळकर्णी म्हणाला.

ते ऐकल्यावर डोक्यावरचे एक ओझे उतरल्यासारखे वाटले काशीपतींला. त्या-नंतर तो बापाच्या शब्दाबाहेर कधी वागला नाही.

किफायतशीर हिस्सेदार

एका मोठ्या गावाच्या चौकात एक फळाचे दुकान होते. दुकानदाराने आंबे ठेवले होते विकायला. एके दिवशी एका गरीब तरुण मुलाने दुकानदाराकडे काही काम देता का दुकानावर म्हणून विचारले. दुकानदाराने त्याला नोकराची गरज नसल्याचे सांगितले.

तेव्हां तो म्हणाला–"तरमग असं करता का? तुमच्या दुकानातले बारीक बारीक आंबे द्या मला विकायला. मी बाजूला विकायला बसेन. उरलेले आंबे व पैसे परत आणून देईन. मला तुम्ही त्यातले मनाला वाटतील तेवढे द्या." व्यापाऱ्याने काही फळे विकायला काढून दिली. तो माणूस जवळच फळे विकायला बसला.

त्या दिवशी दुकानांत नित्यापेक्षां जास्त विक्री झाली. लहान फळे नेणाऱ्या माणसाने संध्याकाळी सर्व फळे परत केली व म्हणाला–"माझ्या मेहनतीबद्दल मर्जीला वाटेल ते द्या."

दुकानदार चकित होऊन म्हणाला–"गृहस्था, तू तर एकदेखील फळ विकले नाहीस!"

"तुमचं म्हणणे बरोबर आहे. परंतु तुमच्या दुकानातली फळे विकली गेली माझ्याच मुळे. मी लहान फळांचा भाव तुमच्या मोठ्या फळांपेक्षा जास्त सांगितला. म्हणून तुमच्या दुकानातली फळे विकली गेली." तो माणूस म्हणाला.

दुकानदार निरुत्तर झाला. त्याने त्याला थोडे पैसे देऊन निरोप दिला.

प्रायश्चित्त

एका गावीं विठोबाचे देऊळ होते. जवळपासच्या पंचक्रोशीतले लोक देवपुजेसाठी त्या देवळात येत.

एके दिवशी रात्री पुजारी आरती वगैरे आटोपल्यावर गर्भागाराचं दार बंद करून हातांत कंदील घेऊन बाहेर आला तेव्हां एक गरीब माणूस हात जोडून विनवण्या करू लागला–"गुरुजी! एकदां गर्भागाराचं दार उघडतां का? देवाचं दर्शन घेऊन निघून जाईन."

पुजाऱ्याने त्या माणसाला वरपासून खालपर्यंत एकदां पाहिले आणि म्हणाला–"देवाची आरती झाली आणि शय्या वगैरे सजवून देवाला शय्या गृहात पोचवून आलो आहे! आतां उद्यांच दार उघडेल."

"म्हणजे रात्रभर मला ताटकळत बसावे लागेल म्हणता?" तो म्हातारा पुटपुटत म्हणाला.

"आज रात्रभर तू या **चौथऱ्यावर पडून** रहा." असे सांगून पुजारी निघून **गेला**. म्हातारा चाचपडत अंधारात चौथऱ्यावर जाऊन बसला. त्याला त्याचे पूर्व आयुष्य आठवले.

त्या म्हाताऱ्याचे नाव पांडुरंगराव होते. लग्न करून त्याने संसार थाटला. परंतु पुरेसे पैसे त्याला मिळत नव्हते. त्याचा एक म्हातारा नातेवाईक होता. तो मेल्यावर त्याची सर्व इस्टेट आपल्यालांच मिळेल हे पांडुरंगरावाला माहीत होते. परंतु जिवंत असेपर्यंत त्या म्हाताऱ्या नातेवाइकाने पांडुरंगरावांना जवळ फिरकू दिले नाही. पांडुरंग व त्याची बायको रखुमाबाई वाट पहात होते की, म्हातारा केव्हां मरतो आणि केव्हां त्याची संपत्ती मिळते.

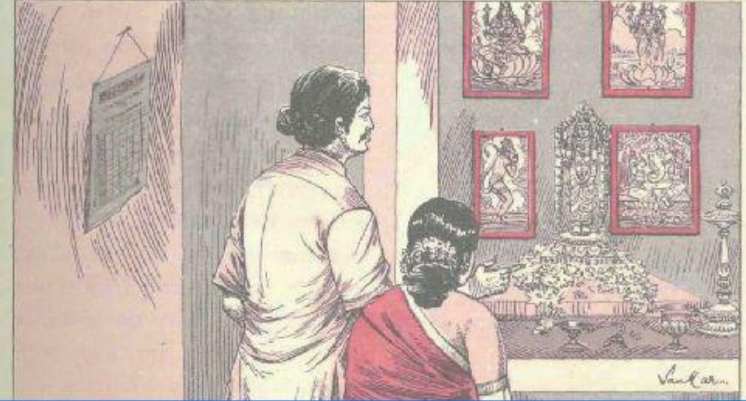
शेवटी म्हातारा एकदांचा मेला. ती बातमी कळतांच नवराबायको त्याच्या [illegible]ा-ऱ्याचा दहनसंकार आदि यथासांग केला.

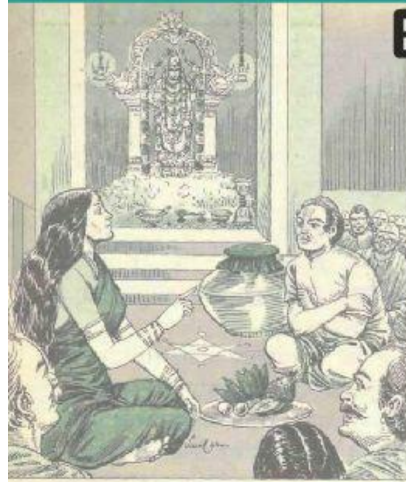
त्यानंतर दोघां नवराबायकोनी सर्व घर हुडकून चाळून पाहिले, परंतु एक फुटकी कवडीदेखींल घरात कोठे मिळाली नाही. देवघरात फार फार जुन्या काळातली एक कांश्याची विठोबाची मूर्त सोडून दुसरी कोणतीही मूल्यवान वस्तू सापडली नाही. पांडुरंगरावांना कळेना की, म्हाताऱ्याने आपली सर्वसंपत्ती कोठे दडवून ठेवली आहे.

'ही तांब्याची मूर्त घेऊन तिच्यावर कपाळ आपटायचं का?' असा विचार करून पांडुरंगराव ती दूर फेकून द्यायला निघाला. परंतु पांडुरंगरावाच्या बायकोने त्यांचा हात धरून त्यांना थांबविले व म्हणाली–"आपण जरा विचाराने काम घेतले तर पुष्कळ काही मिळू शकेल." असे सांगून तिने पांडुरंगरावांना एक युक्ती सुचविली.

पांडुरंगरावांनी बायकोच्या सुपीक डोक्याची खूप वाखाणणी केली. एका जुन्या कापडात ती गुंडाळून ते ती मूर्त आपल्या घरी घेऊन आले.

दुसऱ्या दिवशी वणव्यासारखी गावभर बातमी पसरली की पांडुरंगरावांच्या परसातल्या बागेत खणताना विठ्ठलाची मूर्त सापडली आहे. पांडुरंगरावांच्या बायकोच्या अंगात देव आला आहे. पांडुरंगरावांच्या घरांत देवदर्शनासाठी लोकांची गर्दी लोटली.

अंधविश्वासाने लोकांनी दक्षिणा व भेटी आणून देवासमोर ठेवल्या.

पांडुरंगरावांची बायको डोळे मिटून केस पिंजारून अंगात आल्यासारखी धुमत बसलेली होती. लोक प्रश्न विचारीत व ती देवानेच दिलेले उत्तर म्हणून उत्तर देई. भक्त तर देव पावला म्हणून खूष होते. शेवटी तिला अशक्तपणा आला व ती बेशुद्ध होऊन पडली. लोकांना वाटले देवाने तिला आतां मुक्त केले आहे आणि आपापल्या घरी निघून गेले. नंतर दोघां नवराबायकोंनी दक्षिणा व भेटी उचलून ठेवल्या. पांडुरंगराव म्हणाला–"याला म्हणतात युक्ती!"

नंतर त्यांनी आपल्या घरात त्या मूर्तीची प्राणप्रतिष्ठा केली. दर शनिवारी रखमाबाईच्या अंगात देव येई. हळूहळू जवळपासच्या गावोगाव बातमी पसरली. लोक दर्शनाला येऊ लागले. मोठी मिळकत होऊ लागली.

आतां पांडुरंगरावांच्या मनात आणखी एक गोष्ट आली. लहानलहान भेटी आणि दक्षिणा मिळाल्यातरी काय उपयोग? एक हंडा ठेवून देवाच्या देवळासाठी भक्तांनी भेटी द्याव्या असे जाहीर केले. रखमाबाईने पांडुरंगरावांच्या या युक्तीची स्तुती केली.

दुसऱ्या दिवशी पांडुरंगराव एक मोठा थोरला तांब्याचा हंडा घेऊन आला. हंड्याला एक कापड हळदीत भिजवून बांधण्यात आले. रखमाई देवाच्या वाणीने भक्तांनी देवळासाठी पैसे द्यावेत असे सांगू लागली. "तुमच्यापैकी माझा भक्त असेल, फक्त त्यानेच या हंड्यात पैसे टाकावेत. परंतु प्रामाणिकपणाने मिळविलेली रक्कमच यात टाकावी, नाही तर ती खापराच्या तुकड्यात बदलून जाईल.

हंड्यात खूप पैसे जमा झाले. सहा महिन्यांनी देऊळ बांधायला पुरतील एवढे पैसे जमा झाले. "एवढे पैसे आयुष्यभर आपल्याला पुरतील. गाव सोडून पळून जाऊ या." नवरा बायकोने ठरविले.

[illegible]न तो हंडा पळवून नेणे शक्य नव्हते. कारण तेथे दररोज लोकांची ये-जा चालू होती. खूप विचार करून रखमाबाईने अगदी तेवढाच आणि तसाच दुसरा एक हंडा आणविला त्याच्यावर हळदीत रंगवलेले कापड गुंडाळले. तो हंडा मूर्तीच्या शेजारी आणून ठेवला. खरा हंडा उचलून जुन्या फाटक्या कपड्यात गुंडाळून दुसरीकडे ठेवण्याचा विचार केला.

तिने सर्व बेत कसा पार पाडायचा हे नवऱ्याला सांगितले. म्हणाली–"मध्यरात्री आपण या घरातून पाय काढायचा. लोकांना वाटेल की हंड्यात बेइमानीने मिळवलेली रक्कम पडल्याने सर्व पैसे खापरात बदलले आहेत. म्हणून आपण दोघे दु:खी व निराश होऊन गाव सोडून गेलो आहो.

संध्याकाळी परसातून खापरे गोळा करून पांडुरंगरावाने नव्या हंड्यात भरली. जुना हंडा दाराआड नेऊन ठेवला आणि नवा हंडा मूर्तीजवळ नेऊन ठेवला. मध्यंतरी रखमाबाई झोपली.

नंतर पांडुरंगरावाला शंका वाटली. भक्तांची सर्व कमाई बेमाइनीची असणे शक्य नाही. म्हणून त्याने जुन्या हंड्यातली काही नाणी काढून नव्या हंतच्यातल्या खापरांवर ठेवली आणि तोही झोपला.

मध्यरात्रीच्या सुमारास रखमाबाईची झोप मोडली. तिने नवऱ्याला जागे केले. उजाडण्यापूर्वी पळून जायचे होते. नाहीतर

शेतावर जाणारे लोक त्यांना पळून जाताना पाहतील.

पांडुरंगराव घाईघाईने उठला दाराच्या आड फाटक्या कापडात गुंडाळून ठेवलेला हंडा डोक्यावर उचलून घेऊन दोघं नवरा-बायको निघाली. उजाडण्यापूर्वी दोघं गावा-पासून पुष्कळच दूर निघून गेली होती. दुपारी एका निर्जन स्थानी दोघांनी थोडे खाऊन-पिऊन घेतले. थोडी विश्रांती घेतल्यानंतर त्यांनी दुसऱ्या गावी पोचल्यावर खर्चासाठी थोडे पैसे हवेत म्हणून हंडा उघडून पाहिला.

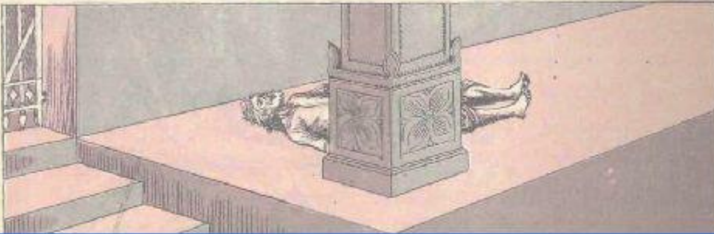
दोघे एकदम किंकाळी फोडून ओरडले. कारण हंड्यात सर्व खापरेच होती व थोडी वर तोंडाजवळ नाणी होती.

त्याचं असं झालं. रखमाबाईने झोप मोडल्यावर अर्धवट झोपेत हात घालून मूर्तीजवळच्या हंड्यात पाहिले की हंडे बदलून ठेवले आहेत की नाही. तेव्हां तिच्या हाताला नाणी लागली. तिने हंड्यांची अदलाबदल केली. खरा हंडा मूर्तीजवळ आणि नवा दाराआड ठेवला.

त्या दिवसापासून तिने जे अंथरूण धरले ते मेल्यावरच सुटलं.

पांडुरंगराव मेला नाही. परंतु त्याचे जीवित कुत्र्याहून वाईट गेले. त्याला केलेल्या पापाबद्दल पश्चात्ताप होऊ लागला. त्याला वाटू लागलं की खऱ्या हंड्यातले धन वापरून गावकऱ्यांनी देऊळ बांधलं असलं तर देवाचं दर्शन करून देवासमोर नाक घासून देवाजवळ क्षमा मागायची. असा विचार करून तो अंगात शक्ती उरली नव्हती तरी कसाबसा आपल्या गावी आला. त्याच्या घराच्या जागी एक सुंदर देवालय बांधलेले त्याला दिसले. त्याला परमानंद झाला. परंतु देवाचे दर्शन त्याच्या नशिबात नव्हते.

पांडुरंगराव, उजाडल्यावर दर्शन होईल व देवाची क्षमा मागून पापमुक्त करायला मागणे घालता येईल, या विचाराने चौथ-ऱ्यावर झोपला तो पुन्हां उठला नाही. तो वैकुंठलोकी गेला असावा का?

चोर आणि साव

एका गावी गोविंदराव नावाच्या एका जमीनदाराला शेखर नावाचा एक मुलगा होता. मुलाचे लग्नाचे वय झाले होते. तो रात्री घराबाहेर घराच्या मागच्या बाजूला एका पिंपळाच्या पारावर झोपत असे. पक्ष्यांची किलबिलाट सुरू झाली की तो प्रसन्न चित्ताने उठे.

एके दिवशी शेखर जागा झाला आणि झाडावर त्याला काय दिसलं कोणास ठाऊक, मोठ्याने ओरडला आणि बेशुद्ध होऊन पडला. मुलाचा आवाज ओळखून गोविंदराव धावले आणि बेशुद्धावस्थेत पडलेल्या मुलाला उचलून घेऊन आले.

थोड्या वेळाने शेखर शुद्धीवर आला, परंतु भ्रमिष्टासारखा कोठेतरी पहात तोंडाला आले ते बडबडू लागला. शेखरच्या अनपेक्षित आजाराविषयी गोविंदराव आणखी एका कारणाने घाबरले. त्याच दिवशी त्याच्याशी ज्या मुलीचे लग्न ठरलं होतं त्या मुलीचे आईवडील साखरपुडा करायला येणार होते. गोविंदरावांनी वधू पित्याकडे एका आठ-वड्यानंतर यायला निरोप पाठविला आणि शेजारचे वैद्य माधवशास्त्री यांना औषधोप-चार करायला बोलावून आणले.

वैद्यबुवांनी नाडी तपासून शेखरला कसलाच आजार नसल्याचे सांगून भूत-पिशाच्च बाधा झाली असावी, पिंपळा-वरच्या मुंजाला त्याने पाहुला असावा आणि त्याला उतरवायला मठातल्या साधूकडे न्यायला सुचविले.

नंतर दोघे मुलाला घेऊन मठात गेले. त्या वेळी एकजण साधूला प्रदक्षिणा घालीत होता. त्याच्या मानेवर भूत बसले आहे असे लोक सांगत होते. साधूने तीन वेळ हातातली कुबडी त्या माणसाच्या डोक्याला लावली आणि काय गंमत पहा, लगेच

भूत उतरले. ते दृश्य पाहून गोविंदरावांचा साधूवर विश्वास बसला.

साधूने सर्व ऐकून घेतले व म्हणाला–"तुमच्या मुलाच्या मानेवर मुंजा किंवा भूतप्रेत काहीच बसलेले नाही. त्याचा कोणीतरी शत्रू आहे. त्याने त्याच्यावर मंत्र टाकलेला दिसतो आहे. हे काम कोणत्यातरी मांत्रिकाचेच असले पाहिजे. किती मांत्रिक आहेत गावात?"

गोविंदराव म्हणाले–"आमच्या गावात दोघेच मांत्रिक आहेत–एक शंभू आणि दुसरा खंडू."

"तुम्ही त्यांच्याकडून मुलाचा इलाज करवा. जो मांत्रिक इलाज करायला तयार [illegible] मला येऊन सांगा." साधू म्हणाला.

गोविंदराव व माधवशास्त्र्यांनी नोकराच्या हाती निरोप पाठवून दोघां मांत्रिकांना बोलावून घेतले. शंभू ने शेखरला तपासून त्याचा इलाज करणे त्याला शक्य नसल्याचे सांगून टाकले. तो निघून गेल्यावर खंडू म्हणाला–"मी करतो याचा इलाज. आज रात्री मुलाच्या सर्वांगाला एक मंत्रवलेले उटण लावून हे काम कोणाचं आहे ते मी सांगतो. शंभू पैशासाठी आशा लावून बसतो. मला वाटते त्यानेच हे काम केले असावे. म्हणून त्याने गुपचुप येथून पाय काढला. मी त्याचं बिंग बाहेर काढतो."

दोघां मांत्रिकांचे परस्परांशी वैर होते धंद्यात हेवेदावे असतातच त्यानंतर गोविंदरावांनी खंडूला घरी पाठवून दिले आणि साधूकडे जाऊन खंडू इलाज करायला तयार असल्याचे सांगितले आणि त्याचा शंभूवर संशय असल्याचेही सांगितले.

साधूने विचारले–"तुम्हांला शंभूवर विश्वास आहे का? दिव्य दृष्टीने मला तरी ते काम खंडूचे असावेसे वाटते आहे. आज रात्री उटण लावण्याचे मिश काढून तो तुमच्या मुलाचा काटा दूर करणार आहे. माझा सल्ला आहे, तुम्ही आपल्या मुलाला वांचवा."

[illegible]-वून सांगितले की त्यासाठी त्यांनी काय काय केले पाहिजे.

त्या दिवशी रात्री गोविंदराव व माधवशास्त्री दोघां जणांना बरोबर येऊन खंडूच्या घरी गेले आणि जवळ अडोशाला एका जागी लपून बसले.

मध्यरात्र संपल्यावर खंडूने आपल्या घरातल्या मधल्या खोलीत रांगोळी घातली आणि मधोमध एक मेलेला साप गुंडाळी करून ठेवला. त्याच्यावर एक मेलेल्या माणसाच्या डोक्याची कवची ठेवली. कवचीवर एक लिंबू ठेवले. नंतर धूप लावला. हे सर्व झाल्यावर तो समोर बसणार इतक्यात गोविंदराव व माधवशास्त्री दोघां साथीदारांसह घरात शिरले. खंडूला खांबाला बांधून खूप बडविले आणि त्याला फरफटत ओढून साधूसमोर उभे केले. खंडू या अनपेक्षित हल्ल्याने अर्धमेला झाला.

सर्वांनी खंडूला आपली चूक मान्य करायला सांगितले. परंतु खंडू रडत म्हणाला–"देवाची शपथ, मी मंत्र टाकला नाही. हे कोणाचे काम असावे हेदेखील मला माहीत नाही. मी उटण फासून त्याच्याच शोध लावणार होतो. परंतु माझ्या प्रयत्नावर पाणी फिरले आणि या लोकांनी मला धरून इकडे आणले.

गोविंदरावांचे नोकर खंडूला आणखी बडवणार होते, त्याचवेळी शेखरला बरोबर घेऊन शंभू आला आणि दरडावून म्हणाला–

"त्या बिचाऱ्याला कां मारतां? पहिल्या साधूचे सोंग करून मंत्र टाकणाऱ्या या साधूला बडवा. हा शेजारगांवचा मांत्रिक आहे आणि साधूचे सोंग करून आला आहे. याने आम्हां दोघांना बदनाम करण्यासाठी हे जाळे टाकले होते. मला कित्येक दिवसांपासून याच्या ढोंगीपणाचा संशय होता."

ते ऐकून तो साधू तेथून पाय काढू लागला. परंतु शंभू आणि शेखरने त्याला धरून खूप झोडपले.

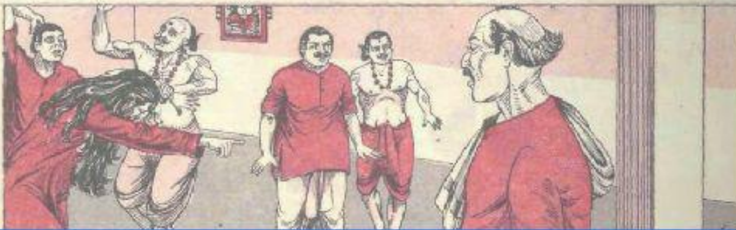
तो ओरडू लागला–"होय, मी लोभाला बळी पडून हे काम केलं होतं. परंतु माझ्याकडून हे काम करविणारा दुष्ट येथेच हजर आहे." असे सांगून त्याने माधवशास्त्र्यांकडे बोटाने खूण केली.

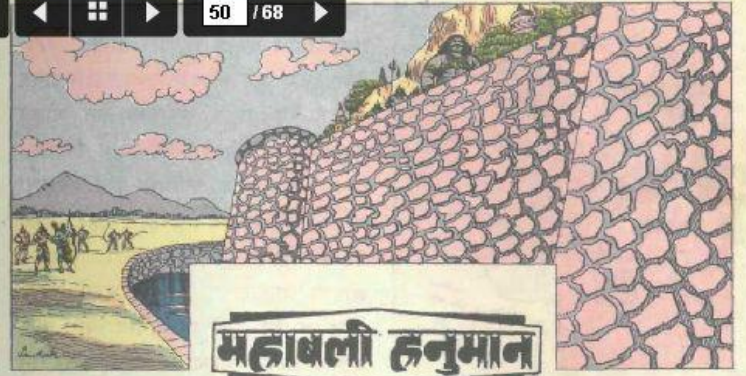
माधवशास्त्र्याचा चेहरा कावराबावरा झाला. त्याच्या तोंड वाटे एक शब्दही उमटेना.

गोविंदरावांनी शास्त्र्याला दरडावून विचारले–"शास्त्रीबुवा! तुम्ही केलेत हे काम?"

शास्त्र्यांच्या चिक्कूपणाची माहिती आपल्या सर्वांना आहेच. यांच्या मनात आपल्या एकुलत्या एका मुलीला माझ्या गळ्यात बांधायचे होते. लग्न करायचे म्हणजे खर्च करावा लागणारच. परंतु एक दमडी गाठीची खर्च केल्याशिवाय मला हे आपला जांवई करून घेण्याच्या खटपटीत होते. मी वेडा ठरलो तर कोण येईल मुलगी द्यायला? आपल्या मुलीशी लग्न करून टाकल्यावर मला पुन्हां माणसांत आणता येईल या विचाराने त्यांनी रचलेले हे सर्व नाटक होते. रात्री पिंपळावर काहीतरी भयंकर आकृती दिसली मला आणि मतिभ्रम झाला. परंतु आतां शंभूच्या कृपेने मी पुन्हां चांगला शुद्धीवर आलो आहे."

माधवशास्त्र्याची मान खाली झाली. त्यांचे डोके ताळ्यावर आले व त्यांनी खूप खर्च करून शेखरशीच आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

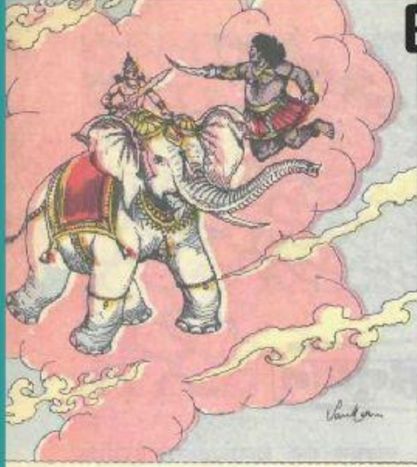
महाबली हनुमान

महोदर म्हणाला ते ऐकून कुंभकर्ण राक्षसांबरोबर रावणाच्या महालात गेला. त्यापूर्वीच काही राक्षसांनी पुढे जाऊन रावणासमोर निवेदन केले–"कुंभकर्ण झोपेतून जागे झाले आहेत. त्यांनी सरळ रणांगणावर जावे म्हणतां की त्यांना प्रथम आपल्याला भेटायला घेऊन येऊ म्हणतां?"

"त्याला भेटायचं आहे मला. म्हणून प्रेमादराने त्याला इकडे घेऊन या." रावणाने आज्ञा केली. राक्षसांच्या तोंडी रावणाचा संदेश मिळतांच कुंभकर्ण रावणाला भेटायला त्याच्या महालात गेला.

लंकानगरीच्या कोटाबाहेर वानरांना तो पर्वताकार देहधारी कुंभकर्ण दिसला आणि ते घाबरून पळू लागले. रामानेदेखील कुंभकर्णाला पाहून वानरसैन्य पळू लागलेले पाहिले. तेव्हां त्याने विभीषणाला विचारले–"एका मोठ्या ढगासारखी दिसणारी ती व्यक्ती कोण बरे आहे?"

विभीषण रामचंद्राला म्हणाला–"तो विश्रवसूचा मुलगा कुंभकर्ण आहे. त्याने युद्धभूमीवर प्रत्यक्ष यमाला व इंद्राला पळवून लावले होते. त्याच्या एवढे पर्वताकार शरीर इतर कोणाही राक्षसाला मिळालेले नाही. इतर राक्षसांनी वरदान मिळवून आपली शक्ति व बळपराक्रम वाढविला. परंतु हा जन्मापासूनच बलवान व पराक्रमी आहे. जन्मल्याबरोबर याने भूक लागताच सहस्रावधी प्राण्यांचे भक्षण

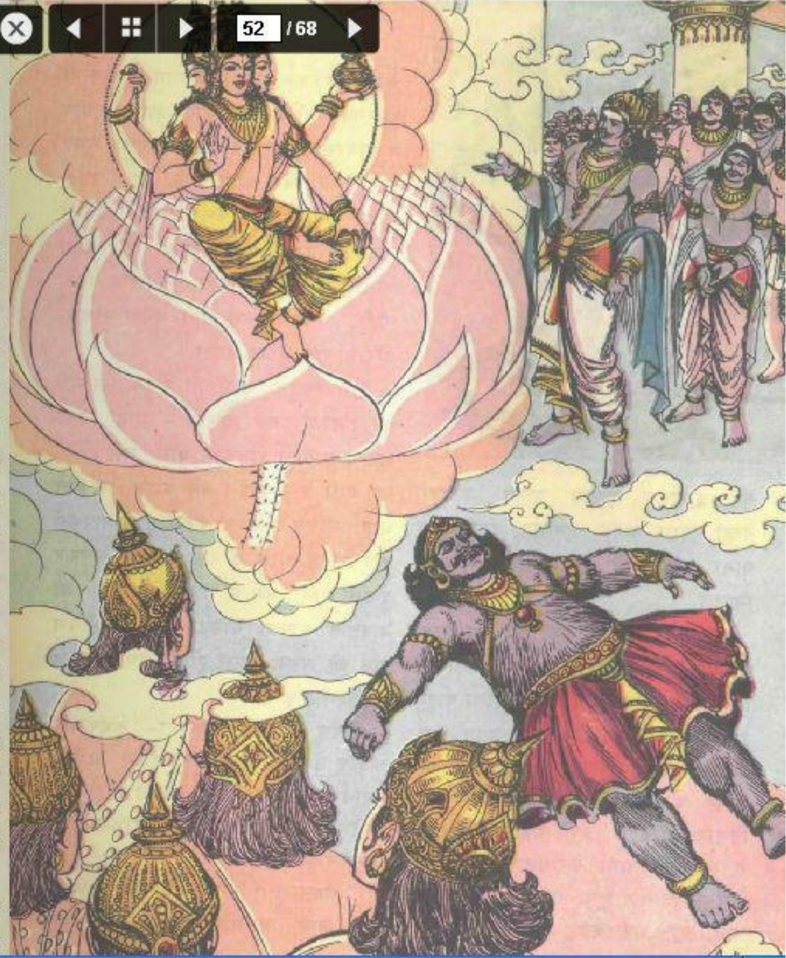
केले. ते पाहून प्रजा घाबरली आणि इंद्राच्या आश्रयाला धावली.

इंद्राने संतापून कुंभकर्णावर वज्रायुध टाकले. तेव्हां कुंभकर्णाने हुंकार केला. तेव्हां तो आवाज ऐकून प्रजा जास्तच घाबरून गेली. त्यानंतर कुंभकर्णाने इंद्राच्या ऐरावताचा सुळाच उपटला आणि त्याचा प्रहार इंद्राच्या छातीवर केला. इंद्र प्रजेबरोबर ब्रह्मदेवाकडे जाऊन शरण मागू लागला. ब्रह्मदेवाने सर्व राक्षसांना बोलाविले. त्यात कुंभकर्णाला पाहून ब्रह्मदेवही घाबरून गेला. ब्रह्मदेव कुंभकर्णाला म्हणाला– "काय रे मूर्खा! त्रिलोकाचा नाश करण्यासाठी का रे विश्रवसूने तुला जन्म दिला?

तुला जगाचे भानच राहणार नाही." ब्रह्मदेवाच्या शापाने कुंभकर्ण तत्काळ जमिनीवर पडला. ते पाहून रावणाने हात जोडून ब्रह्मदेवाजवळ निवेदन केले–"हे पितामह देवा तो आपला प्रपौत्रच आहे. त्याला आपण असा शाप देणे बरोबर नाही. परंतु तो खोटादेखील होणे शक्य नाही. कुंभकर्ण झोपला आहे, त्यात काही बिघडले नाही. परंतु त्याच्या झोंपण्याजागण्याच्या वेळां आपण ठरवून द्याव्या." तेव्हां ब्रह्मदेवाने असा नियम घालून दिला की, कुंभकर्ण सहा महिने झोपेल व फक्त एकच दिवस जागा राहील. जागा झाल्याबरोबर त्याला समोर जो कोणी आणि जे काही दिसेल त्याचे भक्षण करील.

"रामचंद्रा! आपला पराक्रम पाहून रावणाने कुंभकर्णाला जागा केला आहे. तो दिसायला भयंकर आहे आणि पराक्रमी पण आहे. तो वानरांना खायला येणार आहे. त्याला पाहतांच पळणारे हे वानर त्याच्याशी युद्ध कसे काय करणार? त्यांना समजावून सांगायला हवे की, कुंभकर्ण हे एक चालते फिरते यंत्र आहे, म्हणजे त्यांच्या मनांतली भीती कमी होईल."

बिभीषण म्हणाला ते ऐकून रामाने नीलवानराला आज्ञा केली की लंकेच्या

सर्व द्वारांवर एकदम हल्ला करावा. तेव्हां गवाक्ष, शरभ, हनुमान, अंगद आदि वानर पर्वतशिखरे उपटून घेऊन युद्धाला निघाले.

तिकडे कुंभकर्ण अर्धवट झोपेतच रावणाच्या घरी गेला. रावण चिंतामग्न स्थितीत बसलेला होता. कुंभकर्णाला पाहून रावणाला परमानंद झाला. तो उठून कुंभकर्णाला कडकडून भेटला. दोघे आपापल्या जागी बसल्यावर कुंभकर्णाने रावणाला विचारले–"दादा! अशी कसली घाई होती रे, तू मला जागा करायला सांगितलेस? ज्या व्यक्तीमुळे तुला एवढी भीती वाटते आहे, त्याचे मरणजवळ येऊन ठेवले आहे."

चंद्राने लंकेवर स्वारी केल्यामुळे आपल्या राक्षसवंशावर हे संकट आले आहे. सुग्रीव व वानरसैन्य बरोबर घेऊन रामचंद्र समुद्र पार करून लंकेत आला आहे. त्याने राक्षसांचा संहार सुरू केला आहे. लंकेला वानरांचा गराडा पडला आहे. या युद्धांत आतांपर्यंत वानरवीरांपैकी एकदेखील मेला नाही. उलट त्यांच्या हाती अनेक राक्षसवीर प्राणास मुकले आहेत."

रावणाकडून सर्व गोष्टी ऐकून घेतल्यावर कुंभकर्ण हंसत म्हणाला–"मागे एकदां आपण यासाठी राजसभा बोलाविली होती. त्या वेळी जे जे होईल असे वाटले तेच होत आहे. सीतेचे अपहरण करून तू जे पापकर्म केले आहेस त्याचे हे फळ इतक्या लवकर दृष्टीस पडेल, असे मात्र वाटले नव्हते. या बाबतीत आपला धाकटा भाऊ विभीषण याने जो सल्ला दिला होता तोच योग्य व अनुकरणीय होता."

रावण खवळून म्हणाला–"कुंभकर्णा! लक्षात ठेव, तू माझ्याहून लहान आहेस. लहान तोंडी मोठा घास शोभत नाही. ही उपदेश करण्याची वेळ नाही. पराक्रम दाखविण्याचीवेळ आहे."

"राक्षसराजा! मी आपला धाकटा भाऊ आहे, आत्मीय बंधु आहे! म्हणून

आपल्या हिताची गोष्ट सांगणे माझे कर्तव्य होते, ते मी केले. आपल्याला ते गैर वाटत असेल तर मी पुन्हां ती गोष्ट काढणार नाही. मी आपल्या शक्तीचा पुरा वापर करून शत्रूचा संहार करीन. रामालक्ष्मणांचा वध करून वानरांना पळवून लावीन. आपल्या जवळच्या नातेवाइकांचा वध झाल्याने दुःखी झालेल्या राक्षसांना खूष करीन. मी जिवंत असेपर्यंत रामचंद्र राक्षसराजाच्या केसालाही धक्का पोचवू शकणार नाही." कुंभकर्णाने वचन दिले.

कुंभकर्ण म्हणाला ते ऐकून महोदर त्याची कान-उघाडणी करण्याचा स्वरात म्हणाला–"रावण ज्या वेळी सीतेचे अपहरण करायला निघाला होता तेव्हां आपण सर्वांनी त्याची पाठ थोपटली होती. आतां तू स्वतःच्या पराक्रमाच्या फुशारक्या मारून एकट्याने युद्धाला जाण्याची भाषा बोलतो आहेस! आमच्या लंकेत अनेक राक्षसवीरांचा एकट्या रामाने वध केला आहे. त्याचा तू एकट्याने वध करणार म्हणतो आहेस का? रामचंद्राच्या हाती हार खाऊन परतलेले राक्षसवीर त्याचे नाव ऐकून भयकंपित होत आहेत!"

त्यानंतर महोदर रावणाला म्हणाला–"आपण आमच्या पैकी काही जणांना

करू शकलो तर उत्तमच. नाही तर आम्ही परत येऊन मी रामचंद्राला गिळून टाकले अशी अफवा पसरवायची. आपण आनंदोत्सवाचे प्रदर्शन करावे. पति मेल्याबद्दल आपण सीतेच्या मनाचे सांत्वन करावे. गोड बोलून तिचे मन वळवावे. युद्ध केल्याशिवायच हा प्रश्न सुटेल."

महोदर म्हणाला ते ऐकून कुंभकर्णाचा क्रोधाग्नी भडकला. तो गरजला–"या खोट्या अफवा पसरविण्याच्या भानगडीत पडू नका. तुमच्या सारख्या मूर्खांचा सल्ला ऐकूनच रावणावर हा प्रसंग आला आहे. तुम्हांला युद्ध शब्द ऐकूनच कापरे भरते.

तुम्हांला काय कळते रे? तुमच्या सारख्या मूर्खांमुळेच लंकेची ही दुर्गति झाली आहे. खजिना रिकामा झाला. सैन्य नष्ट झाले. स्वतःच्या राजाला शत्रूवर यायला हवी अशा आपत्तीत तुम्ही ढकललं आहे. तुम्ही ज्या चुका केल्या, त्या सुधारण्यासाठी मी रणांगणावर जाणार आहे."

कुंभकर्ण म्हणाला ते ऐकून रावण मोठ्याने हसला व म्हणाला–"हा महोदर म्हणशील तर रामाचे नाव ऐकूनच घाबरतो. म्हणून याला युद्ध नको आहे. तुझ्यासारखा शूर भाऊ आणि पराक्रमी वीर आमच्या बाजूला आहे तरी कोण? तर मग जा, विजयी होऊन परत ये. तुला पाहूनच राम व लक्ष्मण दोघांचा थरकांप उडेल."

त्यानंतर कुंभकर्ण युद्धाला जायला तयारी करू लागला. त्याने एक मोठा भाला हातात घेतला. तो सोन्याने मढवलेला होता. त्याला तांबड्या फुलांचे हारतुरे बांधून सजवले होते. तो रावणाला म्हणाला–"मी एकटाच जातो युद्ध करायला. सैन्याची गरज नाही. माकडांना पकडून मी खाईन."

"तू आपल्या बरोबर सशस्त्र सैन्य घेऊन जा. वानर पराक्रमी आहेत व चपळ आहेत. पाय रोवून लढणारे आहेत. तुला किंवा कोणालाही एकटा पाहून बेफिकीर राहणाऱ्याला सहज ठार करतील." रावण त्याला समजावून सांगू लागला.

त्यानंतर रावणाने स्वतः कुंभकर्णाला सजविले. कुंभकर्णाने कवच धारण केले आणि रावणाला कडकडून भेटला. रावणाचा आशीर्वाद घेऊन तो रणांगणावर निघाला. त्याच्याबरोबर अनेक राक्षसवीर रथांत बसून ससैन्य शंख व इतर युद्ध वाद्ये वाजवीत निघाले.

वाटेत कुंभकर्ण राक्षसांना म्हणाला–"वानरांनी आपले वाईट काहीच केले नाही. याशिवाय वानर हे आपल्या वना-

लंकेवर स्वारी केली त्याच्या मुळात राम व लक्ष्मण आहेत. म्हणून मी या युद्धात फक्त राम आणि लक्ष्मण यांचाच समाचार घ्यायचे ठरविले आहे."

राक्षसांनी कुंभकर्णाचा जयजयकार केला. रणांगणावर कुंभकर्णाच्या रूपाने एक पर्वतच चालत येत असलेला पाहून वानरांची गाळण उडाली.

अंगद वानरांना भ्यालेले पाहून नल, नील, गवाक्ष व कुमद या वानरवीरांना म्हणाला–"तुम्ही आपला पराक्रम, तुमचे शौर्य, साहस व कुळप्रतिष्ठा विसरून सामान्य माकडांसारखे पळतां काय? फिरा मागे. तुम्हांला जिवाची एवढी भीती आहे का? समोर जी भयंकर आकृती दिसत आहे, तो योद्धा नसून आपल्याला भयभीत करण्यासाठी तयार केलेले एक यंत्र आहे. आपण ते तोडून फोडून टाकू या."

ते ऐकून वानरांना धीर आला. ते खडक व झाडे मुळापासून उपटून घेऊन आले आणि मत्त हत्तीसारखे कुंभकर्णावर तुटून पडले. परंतु त्यांच्या झाडांचा किंवा खडकांचा परिणाम कुंभकर्णावर मुळीच झाला नाही. तो निर्भयपणे वानरांचा वध करू लागला.

आतां मात्र वानर कुंभकर्णाच्या हाती

उड्या टाकू लागले. काही सेतूवरून पळण्याचा यत्न करू लागले. अंगदाने वानरांना पळतांना पाहून सावध केले. म्हणाला–"आपण इतके वानर आहो आणि एकट्या कुंभकर्णाला पाहून आपण भिण्याचे कारणच काय? परंतु वानरांनी अंगदाच्या बोलण्याकडे लक्ष दिले नाही. प्राणभयाने पळू लागले. तरी अंगदाने त्यांची समजूत घालून त्यांना धीर दिला व परतविले. हनुमानही त्यांच्या मदतीला धावला.

त्यानंतर हनुमानाला पुढे करून ऋषभ, शरभ, मैंद, धूम्र, नील, कुमुद, सुषेण,

युद्धाला निघाले. हे सर्व वीर मरणाला तोंड द्यायचे ठरवूनच निघाले.

तिकडे कुंभकर्णाने वानरांचे भक्षण सुरू केले. द्विविदने एक पर्वतच उचलून कुंभकर्णावर हल्ला केला. परंतु त्याचा नेम चुकल्यामुळे तो कुंभकर्णाच्या राक्षससैन्यावर पडला. त्यामुळे अनेक रथ, घोडे आणि राक्षस चिरडले गेले. द्विविदने आणखी एक डोंगर उचलून फेकला. तो पडल्यामुळेही राक्षसांचे फार नुकसान झाले. जे राक्षस रथात बसून आले होते त्यांनी अनेक वानरांचा वध केला. वानरांनी वृक्ष घेऊन राक्षसांना झोडपून काढण्याचा सपाटा चालू ठेवला.

हनुमानाने आकाशात उड्डाण करून कुंभकर्णावर खडक व वृक्षांचा वर्षाव केला. परंतु कुंभकर्णाने आपल्या भाल्याने ते खडक अडवून फोडून टाकले. नंतर तो आपला भाला घेऊन वानरांवर चालून गेला. तेव्हां हनुमानाने एक पर्वत उचलून कुंभकर्णावर फेकला.

अंग खरचटले व लहान मोठ्या जखमा झाल्या. सर्व अंग रक्त बंबाळ झाले. कुंभकर्ण चिडला. त्याने चक्राकार भाला फिरवून तो हनुमानाच्या छातीला लागेल असा फेकला. हनुमानाने मोठी आरोळी ठोकली आणि रक्त ओकून बेशुद्ध होऊन पडला.

त्या अवधीत नील वानराने कुंभकर्णावर आणखी एक पर्वत फेकला. कुंभकर्णाने आपल्या मुठीचा वार करून त्याचा चक्काचूर केला. तेव्हां वृषभ, शरभ, नील, गवाक्ष आणि गंधमादन या पांचही वीरांनी एकदम कुंभकर्णावर हल्ला केला. त्याला चारीबाजूनी गराडा घालून त्याच्यावर खडक, झाडे इत्यादींचा वर्षाव केला आणि लाथाबुक्क्यांनी सुद्धां खूप बडविले. परंतु हा मारा त्याला त्रासाचा वाटण्याऐवजी सुखाचा वाटला, परंतु थोडाच वेळ. त्यानंतर मात्र तो खवळला. त्याने त्या पांचही वीरांचा समाचार घ्यायचे ठरविले. सर्व रक्त ओकत बेशुद्ध होऊन पडले.

बाजीप्रभू

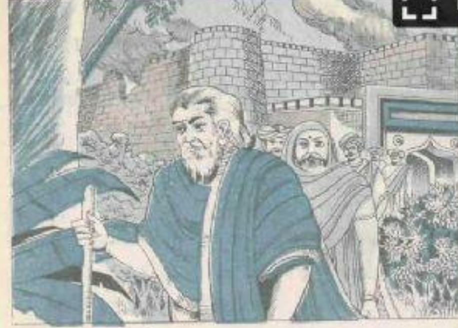
छत्रपती शिवाजी महाराज दिल्लीच्य मोंगल बादशाहाच्या आणि मोंगल साम्राज्याच्या इतर सुभ्यांच्या सुभे- दारांच्या बगलेत सुरी कांट्यासारखे खुपत होते.

ही गोष्ट स. १६६० मधली आहे. शिवाजी पन्हाळा किल्ल्यावर होते. तो किल्ला सर करून शिवाजीला कैद करून आणण्यासाठी विजापूरच्या सुलतानाने सलाबतखानाला ससैन्य पाठविले होते. कित्येक दिवस किल्ल्याला वेढा होता.

एके दिवशी शिवाजीचे सरदार व शिपाई पांढरे झेंडे घेऊन किल्ल्या- बाहेर येऊन सलाबतखानाला म्हणाले– "आपण कोणत्या अटीवर वेढा काढून घेणार ?"

त्याच वेळी तिकडे शिवाजी एका म्हाताऱ्याचे सोंग करुन आपल्या काही बहाद्दर अनुयायांसह किल्ल्याच्या मागच्या दाराने (चोरवाटेने) किल्ल्याबाहेर पळून गेले. थोड्या अंतरावर घोडे तयारच होते.

शिवाजीने आपल्या अनुयायांसह पलायन केले तेव्हां शत्रूच्या एका हेराने गुप्त वेशातल्या शिवाजीस ओळखले. बातमी कळतांच सलाबतखानाने सैन्यानिशी शिवाजीचा पाठलाग केला.

घाईगर्दीत शिवाजी व त्यांच्या अनुयायांसाठी जे घोडे तयार ठेवले होते ते तितके चांगले नव्हते. म्हणून सलाबतखान व त्याचे काही शिपाई लवकरच जवळ येऊन ठेपले. तेथे एक भयंकर युद्ध झाले व शिवाजीने

ते पावनखिडीत पोचले. शत्रूचे मोठे सैन्य पाठलाग करीत आले. शिवाजीचा बाजीप्रभू नांवाचा एक शूर विश्वासपात्र व स्वामिभक्त सरदार शिवाजीला म्हणाला–"सलाबतखान सर्व सैन्यानिशी येऊन हल्ला करणार. म्हणून प्रभूने पुढे निघून जावे."

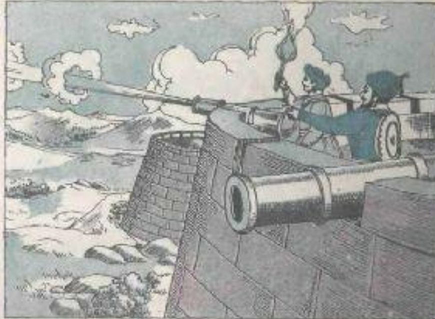
बाजीप्रभूच्या अनुमानाप्रमाणे सलाबतखान मोठे सैन्य घेऊन आला. तोपर्यंत बाजीप्रभूने पावनखिडीत मोक्याची जागा धरुन ठेवली होती. बाजीप्रभूने शिवाजीला विशालगडावर जाण्यास सांगितले. शिवाजीला ते आवडले नाही. परंतु बाजीप्रभूने आग्रहच केला. "गडावर पोचतांच तीन तोफा डागाव्या", अशी बाजीप्रभूने सूचना केली.

बाजीप्रभू व त्याच्या अनुयायांनी शत्रूला खिडीत अडविले आणि जो पुढे आला त्याला कापून काढले. शत्रूचा एकही सैनिक खिडीतून पार जाऊ शकला नाही. बाजीप्रभूने फार पराक्रम गाजविला.

परंतु शत्रुसैन्य अफाट होते. मूठभर मावळे किती वेळ त्यांना अडविणार. तरी बाजीप्रभूने असे रणकंदन चालू ठेवले की शत्रूला एक पाऊल ही पुढे टाकतां आले नाही.

बाजीप्रभूचा तो पराक्रम मराठ्यांच्या इतिहासात सुवर्णाक्षरांनी लिहिला गेला. शत्रूचा मर्मी वार लागून रणांगणावर बाजीप्रभू पडला. त्याच वेळी तोफांचा आवाज ऐकू आला.

शत्रू हताश होऊन परतला. बाजीप्रभूचे सर्वांग रक्ताने माखले होते. परंतु त्याने जखमांची किंबहुना आपल्या प्राणाची ही पर्वा केली नाही. प्रभूला वांचविण्याचे कर्तव्य पार पाडल्याचा त्याला अपार आनंद झाला व त्याने डोळे मिटले. एक शूर योद्धा म्हणून त्याचे नाव अजरामर

ळा चढाओढ

या गोष्टीला उत्तम मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

एक कवडीचुंबक चिक्कू होता. तो स्वतः खात नसे किंवा इतर कोणाला चुकूनही एक पैसा उचलून देत नसे. त्याच्या मुलाला बापाच्या चिक्कूपणामुळे फार त्रास होत असे. केसाचे डोक्यावर रान वाढे आणि केस कापावे म्हणून तो बापाकडे जाई, परंतु बाप त्याला खिशातून एक आणादेखील काढून देईल तर शपथ. त्याची मित्रमंडळी त्याला 'बोकड' म्हणून नेहमी चिडवीत.

एकदां परसातल्या माडावरून एक नारळ गळून पडला. मुलाची नजर त्या नारळावर गेली. तो नारळ घेऊन तो न्हाव्याकडे गेला आणि म्हणाला–"बाबा रे! मी एवढा नारळ देतो, माझे केस कापून टाक!"

कवडीचुंबकाची न्हाव्याला चांगली माहिती होती, म्हणून त्याने तो नारळ घेऊन मुलाचे केस कापून त्याला पाठविले. त्याला पाहिल्याबरोबर बापाने विचारले–"तू केस कापवून घेतलेस, पैसे कोठून आणलेस रे?"

"नारळ पडलेला मिळाला, तो देऊन कापवून घेतले." मुलगा म्हणाला.

"बाप रे, बाप! विकला असता तर कमीत कमी एका आण्याचे पैसे नसते का मिळाले, मूर्खा! देवा रे देवा माझं घर लुटलं गेले रे! असं व्हायचं असेल तर मी तरी कशाला पैपै जोडून ठेवायची?" असे म्हणत त्या कवडीचुंबकाने वीस वर्षांपासून पेटीत जपून संभाळून ठेवलेले मऊमऊ ब्लँकिट काढले व मुलाला धमकावीत म्हणाला–"आजपासून रात्री मी हे पांघरूण घेऊन निजतो, तू पहात रहा!"

★ ★ ★

वरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका कार्डावर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'चांदोबा', चंदामामा प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, वडपळणी, मद्रास ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा.

२० जानेवारी १९७७ च्या आत पोस्टकार्ड पोंचले पाहिजे. त्या कार्डावर 'फोटो चढाओढ परिचय' देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल मार्च १९७७ च्या चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.